

LÄNSSTYRELSEN KALMAR LÄN INFORMERAR

Utvärdering av projekt i Kalmar läns skärgård

Förord.

Länsstyrelsen har under många år genomfört en rad projekt i skärgården. Under de senaste tre-fyra åren har stora summor satsats i projekt för att restaurera det igenväxande kulturlandskapet och få till stånd en ökad djurhållning. Detta har kunnat ske genom bidrag av stora resurser från staten, Europeiska Unionens strukturfonder och Världsnaturfonden WWF Sverige.

Processen med att återställa landskapet är, trots att vi tillsammans med skärgårdsborna arbetat flera år, egentligen bara i sin början. Starka önskemål kommer från alla delar av skärgården och indikerar att restaureringsarbetet måste fortsätta, vilket också är Länsstyrelsens avsikt. Förhoppningsvis skall ett restaurerat vackert landskap ge en skönhetsupplevelse och bidra till att den näring, som idag bedöms ha den största utvecklingspotentialen i skärgården, nämligen en småskalig turism, skall kunna utvecklas vidare.

För att få ett underlag för att gå vidare och för att bekräfta att vi arbetar på ett sätt, som berörda i skärgården upplever som riktigt, har denna utvärdering av de senaste årens projekt gjorts. Utvärderingen har utförts av Lisbet Smolka, som varit projektanställd av Länsstyrelsen för detta uppdrag. Lisbet Smolka har genomfört utvärderingen helt självständigt och med stöd av Rolf Arnemo och Leif Nilsson från Högskolan i Kalmar.

Länsstyrelsen vill tacka Lisbet Smolka för ett väl utfört uppdrag och hoppas att denna utvärdering skall vara av intresse för skärgårdsbor och andra med engagemang i skärgårdsfrågor. Länsstyrelsen vill även tacka alla skärgårdsbor och andra med intressen i skärgården, som välvilligt ställt upp och blivit intervjuade eller på annat sätt bidragit till att denna utvärdering kunnat genomföras.

Att utvärderingen nu genomförts innebär dock inte att ytterligare synpunkter inte kan lämnas för att förbättra och vidareutveckla de insatser Länsstyrelsen genomför i skärgården. Tvärtom är en fortsatt öppen dialog med alla berörda en förutsättning för ett fortsatt framgångsrikt projektarbete.

Kalmar i juni 2000

Göran Folbert
Projektsamordnare

Sammanfattning

Länsstyrelsen i Kalmar län har under de senaste 25 åren genomfört ett antal undersökningar och projekt i länets skärgård, vilka alla på något vis har behandlat skärgårdsbornas situation. Denna rapport syftar till att utvärdera fyra av dessa projekt, huvudsakligen genom att ta reda på berördas åsikter om genomförande och resultat. Undersökningen har utförts med hjälp av intervjuer och även genom studier av material från de olika projekten. De som intervjuats har varit dels skärgårdsbor, dels andra personer med insikt i projekten och med kunskap om skärgårdens situation. Intervjuerna genomfördes på plats i skärgården eller per telefon. Tyngdpunkten har lagts på de två senaste projekten eftersom dessa har haft den största betydelsen för skärgårdens utveckling. Dessa projekts syfte har varit att inventera och renovera gamla odlingsmarker och kulturbyggnader i skärgården samt att starta upp naturvårdsföretag i skärgården.

Vid sammanställning och analys av intervjuerna har det kunnat fastställas att den övervägande åsikten är att projektåtgärderna har gett mycket positiva resultat och att de har varit till stor hjälp för skärgårdens företagare, då främst lantbrukarna. Intresset för att delta i åtgärderna har över lag varit bra, både från bofastas och från sommarbors sida. Till en början var en del skeptiska till åtgärderna, men så här i efterhand är det inte många som har något att klaga på. De åtgärder som vidtagits har motsvarat brukarnas behov och hjälpt flera stycken att fortsätta med sina verksamheter, så pengarna har satsats bra. I dagsläget är det ännu för tidigt att avgöra om åtgärderna kommer att få något långsiktigt resultat, men det verkar lovande. De två tidigare projekten har det inte sagts så mycket om, då de flesta inte har känt till eller deltagit i dem.

En majoritet av de tillfrågade tror på föryngring i skärgården och på verksamheter även i framtiden. Fungerande transporter anses vara den absolut viktigaste faktorn för en levande skärgård. Ett problem för framtida inflyttning i skärgården är den rådande bostadsbristen, som måste lösas om man vill få en föryngring i skärgården. Ett annat stort problem, som drabbar både bofasta och dem som är intresserade av inflyttning, är bristen på sysselsättning. Flera stycken påpekar att de traditionella basnäringarna jordbruk, skogsbruk och fiske är på nedgång, eller i alla fall inte går att utnyttja mer än vad man gör i dagsläget. Många har också förslag på nya verksamheter eller utveckling av de redan befintliga. Den verksamhet som ses som den största potentiella inkomstkällan är turismnäringen. De flesta är dock överens om att turismen inte får utvecklas för mycket, utan att den bör förbli småskalig. För att säkra permanentboende i skärgården även i framtiden måste den rådande bostadsbristen åtgärdas. Dessutom är det viktigt att man undersöker förutsättningarna för att starta upp nya verksamheter, samt ger råd och stöd till nysatsningar. Om området även i framtiden ska förbli attraktivt för turister är en fortsatt röjning av marker och vård av miljön nödvändig. Miljövården har betydelse också för andra verksamheter än just turismen, som t ex lantbruken.

Förutsatt att utvecklingen i skärgården fortsätter som den har börjat ser framtiden ljus ut. Röjning och hjälp till nedläggningshotade verksamheter har stärkt framtidstron hos en stor del av befolkningen och upprustning och modernisering har dessutom ökat möjligheterna att finna efterträdare till lantbruken. Speciellt i de mellersta delarna av skärgården har man under senare år kunnat märka en föryngring bland befolkningen. Många har tankar och idéer kring utveckling och förbättringar, och en del har även börjat iscensätta dessa. Allt detta talar för att skärgården även i framtiden kommer att förbli levande året om.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord.....	2
Sammanfattning.....	3
INNEHÅLLSFÖRTECKNING.....	4
1. Inledning.....	6
1.1 Bakgrund.....	6
1.2 Syfte och målsättning.....	7
1.3 Avgränsningar.....	7
1.4 Metod.....	7
2 Projektsammanfattningar.....	10
2.1 Projektens karaktär.....	10
2.2 Arbete och service i skärgården.....	10
2.2.1 Syfte.....	10
2.2.2 Mål.....	11
2.2.3 Sammanfattning.....	11
2.2.3 Resultat.....	11
2.3 Samarbetsprojekt i Östergötlands och Kalmar läns skärgårdar.....	12
2.3.1 Syfte.....	12
2.3.2 Sammanfattning.....	12
2.3.3 Resultat.....	12
2.4 Bevarande av kulturlandskapet i Västerviks skärgård.....	13
2.4.1 Syfte.....	13
2.4.2 Mål.....	13
2.4.3 Sammanfattning.....	13
2.4.4 Resultat.....	13
2.5 Utveckla naturvårdsföretag i skärgården.....	14
2.5.1 Syfte.....	14
2.5.2 Mål.....	14
2.5.3 Sammanfattning.....	14
2.5.4 Resultat.....	14
2.6 Övriga skärgårdsprojekt.....	15
3 Skärgårdens situation.....	17
4 Intervjuresultat.....	18
4.1 Kjell-Håkan Arnell, Länsstyrelsen i Kalmar län.....	18
4.2 Sven-Olov Borgegård, projektledare.....	19
4.3 Ola Jennersten, WWF Världsnaturfonden Sverige.....	21
4.4 Elisabeth Karlsson och Nils Rydström, Västerviks kommun.....	22
4.5 Lars Ljungström, Länsstyrelsen i Kalmar län.....	23
4.6 Peter Lundgren, miljöstödsrådgivare.....	24
4.7 Bruno Nilsson, Västerviks kommun.....	25
4.8 Sammanfattning av intervjuer med skärgårdsbor.....	27
4.8.1 Arbete och service i skärgården.....	27
4.8.2 Samarbetsprojekt i Östergötlands och Kalmar läns skärgårdar.....	27
4.8.3 Bevarande av kulturlandskapet i Västerviks skärgård och Utveckla naturvårdsföretag i skärgården.....	27
4.9 Sammanfattning av intervjuer med sommarbor.....	30
5 Analys och kommentarer.....	31
5.1 Projektutvärdering.....	31
5.2 Jämförelse av situationen i Tjust och Misterhults skärgårdar.....	36
5.3 Framtida åtgärder.....	37

5.3.1 Förslag	37
5.3.2 Utvärdering	39
5.4 Avslutning	42
5.4.1 Negativ version	42
5.4.2 Positiv version	42
5.4.3 Slutkommentar	43
Källförteckning	44
Rapporter	44
Tidningar och tidskrifter	44
Personintervjuer	44
Telefonintervjuer	45
Figurförteckning	45

1. Inledning

Glittrande hav, vita segel, grönskande öar med röda gårdar, svart-vita kossor, skrattande, plaskande barn vid stränder och bryggor. Och så solsken, alltid solsken från en klarblå himmel. Så ungefär såg min bild av skärgården ut, innan jag påbörjade det här arbetet. Jag måste faktiskt säga att så väldigt mycket skilde sig inte verkligheten från mina drömmar. När jag kom dit sken solen som den skulle, men träden hade ännu inte hunnit bli gröna och inga barn plaskade vid strandkanten – risken för förkylning var lite väl överhängande med tanke på det bara var slutet av april. Och de svart-vita kossorna var utbytta mot rödhårig, rufsig långhornsboskap. Men det var precis så vackert som jag tänkt mig, vackert och rofyllt.

För sex år sedan såg det emellertid mycket annorlunda ut; både skärgården och dess befolkning verkade gå en mycket mörk framtid till mötes. Det var av denna anledning två projekt startades, med syfte att förbättra skärgårdens framtidsutsikter. Min uppgift var att utvärdera genomförandet och resultatet av dessa, och under mina studier av handlingar från projekten hann jag skapa mig en annan bild av skärgården än den ovan beskrivna. Denna var mer jordnära och handlade om igenvuxna marker, glesbefolkade öar, men också om människor med en stark vilja att kämpa för ”sin” skärgård, sin rätt till existens i den miljö de själva valt. Besöken i skärgården och samtalen med de bofasta bekräftade i mångt och mycket mina föreställningar, både negativa och positiva, men samtidigt vittnade nyröjda marker och renoverade ladugårdar om att befolkningens kampvilja och omgivningens stöd kanske håller på att besegra problemen.

Jag lämnade skärgården med blandade känslor. På samma gång som jag nu var än mer övertygad än tidigare om vikten av att skydda och bevara den underbara och sällsynta natur och kultur som finns därute hade jag också en känsla av hopplöshet. Det finns så mycket att göra, och det måste ske ganska snart om det inte ska vara för sent. Emellertid finns det en strimma av ljus, och det är de skärgårdsbor som orkar engagera sig och de organisationer, förvaltningar och föreningar som stöttar dem, både med pengar, inspiration och goda råd. Förhoppningsvis kommer även framtida generationer att kunna bo i och besöka skärgården och njuta av den skönhet och de upplevelser som detta unika område erbjuder.

1.1 Bakgrund

Under de senaste 25 åren har Länsstyrelsen i Kalmar län genomfört ett antal undersökningar och projekt i länets skärgård. Dessa har alla, på ett eller annat sätt, behandlat situationen för skärgårdsborna, deras möjligheter till sysselsättning, service, stöd m m. Effekterna av och reaktionerna på dessa undersökningar och projekt har emellertid inte blivit ordentligt utredda. Den här rapporten syftar till att försöka fastställa och redovisa vilka av de i undersökningarna och projekten planerade åtgärderna som verkligen har blivit vidtagna samt, framför allt, hur skärgårdsbefolkning, kommun och andra berörda ser på resultaten. Detta för att ge Länsstyrelsen en uppfattning om hur man ska gå vidare med utvecklingen av skärgården. I dagsläget har man på Länsstyrelsen en ganska god uppfattning om vad som behöver göras i skärgården, så den här undersökningen kommer främst att bli en indikator på huruvida man är på rätt väg eller inte.

1.2 Syfte och målsättning

Syftet är att, med utgångspunkt från tidigare undersökningar och projekt samt en sammanställning av inblandades åsikter, ge Länsstyrelsen i Kalmar en grund att bygga vidare på i arbetet med utveckling av skärgården.

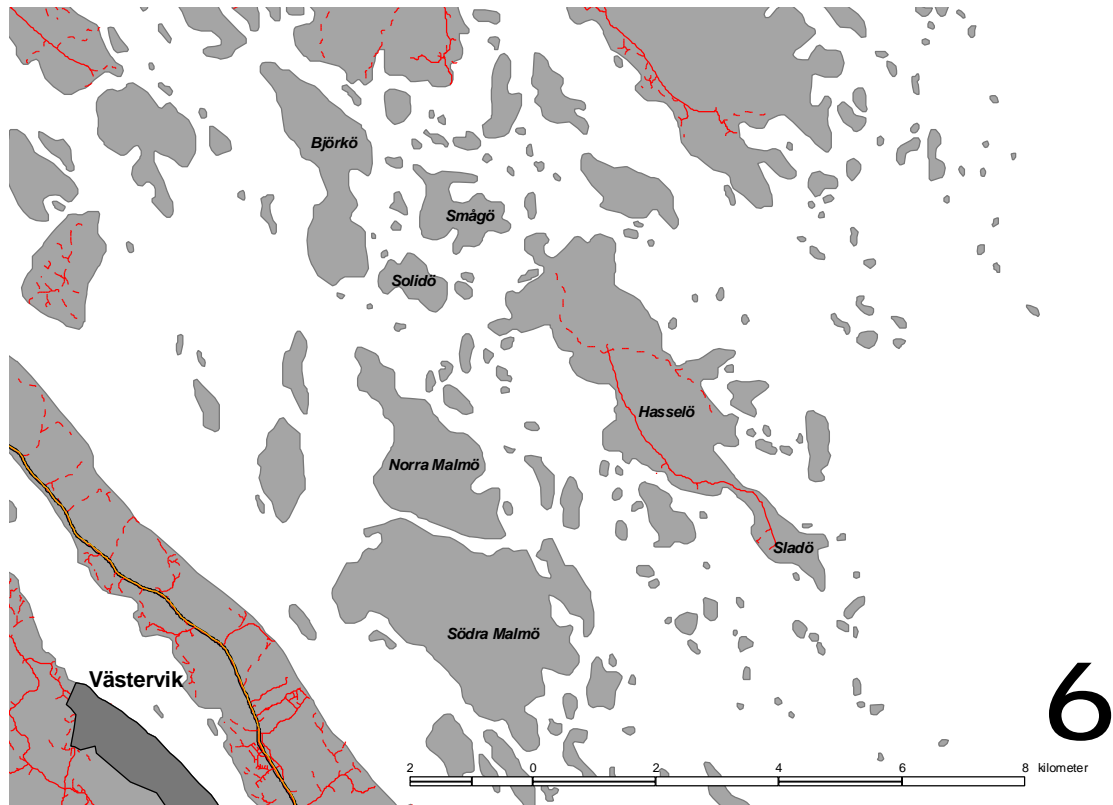
1.3 Avgränsningar

Undersökningen har avgränsats till att omfatta fyra projekt, för vilka en närmare redogörelse ges nedan. Området för intervjuundersökningen har avgränsats till att omfatta den bebodda delen av Kalmar läns skärgård, d v s från länsgränsen mot Östergötland i norr till Vällö i Mönsterås kommun i söder (se karta på följande sida). De flesta intervjuerna har utförts i området mellan Loftahammar och Västervik, eftersom det är där huvuddelen av åtgärderna har genomförts. Tyngdpunkten i undersökningen har lagts på de två senast genomförda projekten, och de som intervjuats har i första hand valts ut eftersom de på något vis har varit delaktiga i dessa. Vad gäller litteratur har även rapporter och data rörande andra områden studerats för att ge en bredare översikt över problemområdet.

1.4 Metod

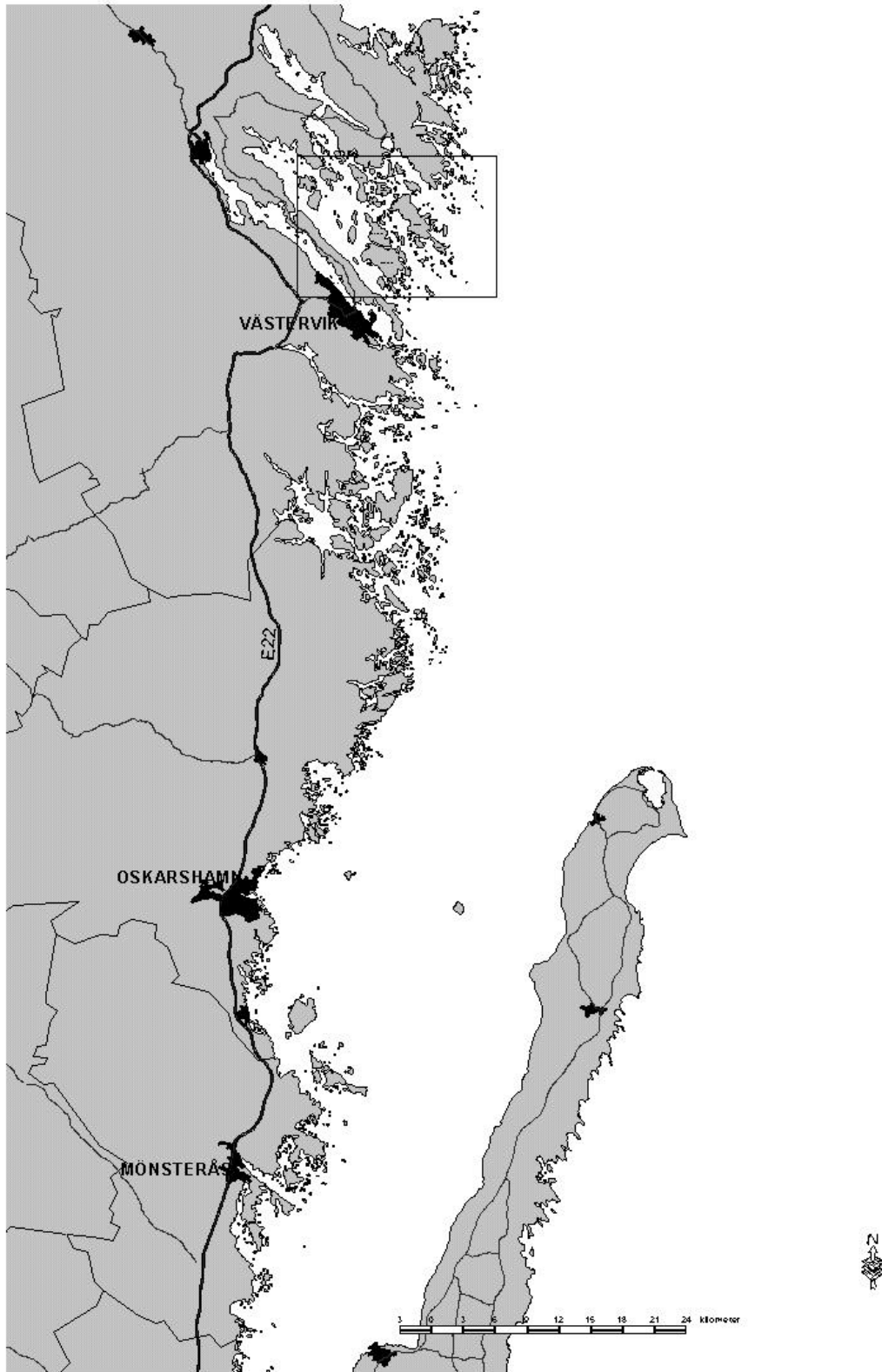
Undersökningen har bestått av två delar; intervjuundersökningar grundade på diskussionsfrågor och studier och sammanställning av rapporter, handlingsprogram, beslutsunderlag m m rörande olika projekt.

Undersökningen har totalt omfattat 14 intervjutillfällen med sammanlagt 19 personer. Detta beror på att vid några av dessa tillfällen har två personer intervjuats samtidigt och vid vissa intervjuer har en person intervjuats, och någon annan (make/maka) kommit med inlägg och förslag emellanåt. Jag har valt att ta med dessa kommentarer också, då även de reflekterar skärgårdsbornas tankar. Detta gör dock att antalet svar inte alltid stämmer överens med antalet intervjuer. Dessutom har alla frågor inte alltid besvarats, men på det stora hela har bortfallet varit mycket litet. Av de intervjuade bor två stycken i Misterhults skärgård och de resterande i Tjust skärgård. Personerna i Tjust har intervjuats på plats, medan de i Misterhult har intervjuats per telefon.

Figur 1: Öar som besökts under undersökningen. Se även översigtskarta nästa sida.
 Ur Översigtskartan © Lantmäteriverket Gävle 2000. Medgivande M2000/3871

De personer som praktiskt berörts av åtgärderna har intervjuats efter ett formulär med färdiga frågor. Frågorna har utformats i samråd med personer som har varit delaktiga i planering och genomförande av åtgärderna. De andra intervjuerna har antingen genomförts som vanliga samtal, med någon inledande fråga som sedan har fått leda vidare in på olika spår, eller efter färdigställda frågor.

Figur 2: Hela undersökningsområdet
Ur Översiktskartan © Lantmäteriverket Gävle 2000. Medgivande M2000/3871

2 Projektsammanfattningar

2.1 Projektens karaktär

De fyra projekt som har studerats är (i kronologisk ordning, med det tidigaste först):

- Arbete och service i skärgården
- Samarbetsprojekt i Östergötlands och Kalmar läns skärgårdar
- Bevarande av kulturlandskapet i Västerviks skärgård
- Utveckla naturvårdsföretag i skärgården

Av dessa fyra är det endast ”Arbete och Service i skärgården” som är en fullständig utredning, de återstående projekten återfinns endast som akter bestående av ansökningar, projektbeskrivningar, bidragsbeslut och liknande. Det har inte funnits många rapporter över tillvägagångssätt eller undersökningar av resultat, utan detta har till stor del fått utläsas ur de handlingar som funnits tillgängliga, samt från en del av de genomförda intervjuerna. För att ge en bättre överblick över hur de olika projekten hänger ihop med varandra har en schematisk modell gjorts, som återfinns i slutet av rapporten (se Bilaga 2).

”Arbete och service i skärgården” består av delarna *Inventering 1* (1976, reviderad 1977), *Inventering 2* (1976), *Problem och åtgärder 1* (1977), *Handlingsprogram för en levande skärgård i Kalmar län* (1975) samt *Förslag till Handlingsprogram för fortsatta insatser i Kalmar läns skärgård* (1991). De tre förstnämnda var en inventering av skärgården och intervjuer med dess befolkning, vilket ledde fram till handlingsprogrammet. I handlingsprogrammet föreslogs ett antal åtgärder, som slutligen delvis utvärderades 1991.

Underlaget till ”Samarbetsprojekt i Östergötlands och Kalmar läns skärgårdar” består av projektbeskrivning, stödansökan till Glesbygdsmyndigheten och beslut från densamma, förslag till insatser i skärgården samt slutredovisning av projektet.

”Bevarande av kulturlandskapet i Västerviks skärgård” är det av projekten, förutom ”Arbete och service i skärgården”, som är bäst dokumenterat. Här finns projektbeskrivningar, ett antal ansökningar och beslut om EU-stöd, lägesrapporter, beslut om medfinansiering från Länsstyrelsen i Kalmar län samt uppdragsavtal med WWF Världsnaturfonden Sverige.

”Utveckla naturvårdsföretag i skärgården” växte fram ur ”Bevarande av kulturlandskapet i Västerviks skärgård”, vilket gör att det finns mycket bakgrundsinformation om detta projekt. Annan information består av handlingar i form av projektbeskrivning, EU-ansökan, uppdragsavtal samt samarbetsavtal med WWF Världsnaturfonden Sverige och beslut om överlåtelse av Highland Cattleddjur.

2.2 Arbete och service i skärgården

2.2.1 Syfte

Att utreda och tillvarata förutsättningarna för att behålla och utveckla en levande skärgård.

2.2.2 Mål

Att utarbeta ett regionalpolitiskt handlingsprogram som anger och belyser vilka åtgärder som krävs samt vilka möjligheter som finns för att främja utvecklingen i området och förbättra levnadsförhållandena för den bofasta befolkningen.

2.2.3 Sammanfattning

Detta är en regionalekonomisk utredning om skärgårdens framtid, utförd av Länsstyrelsen i Kalmar län, med början 1975. Utredningen kartlade sysselsättnings-, service-, kommunikations- och bostadsförhållanden i Kalmar läns skärgård. Arbetet presenterades i tre delar; *inventering*, *handlingsprogram* och *uppföljning*. Undersökningsområdet omfattade samtliga öar i Kalmar läns skärgård samt kustområdet i Västerviks, Oskarshamns och Mönsterås kommuner. Undersökningen bestod av en enkät del och en intervjudel. Man anknöt också en referensgrupp till utredningsarbetet, bestående av representanter för berörda statliga organ, kommuner och intresseorganisationer (skärgårdsbefolkning).

Inventeringen utmynnade 1979 i en *slutrapport* som presenterade ett omfattande handlingsprogram för skärgården, målsättningar för den fortsatta skärgårdspolitikerna samt förslag till konkreta åtgärder. I handlingsprogrammet sades bl a att ansvariga organ borde arbeta för påbörjandet av föreslagna åtgärder under 1979 eller senast 1980. 1991 gjorde Länsstyrelsen i Kalmar län en *uppföljning* av handlingsprogrammet. Denna uppföljning innefattar en kort redogörelse för vilka av de föreslagna åtgärderna som faktiskt vidtagits, men säger inte så mycket om vilka effekter detta har fått för skärgården och dess befolkning. Vidare ges här förslag på nya åtgärder som bör sättas in i området.

2.2.3 Resultat

Information till skärgårdsbefolkningen rörande *glesbygdsstöd* förbättrades. Med hjälp av detta stöd startades bl a ett mindre sågverk på Flatholmen och ett antal fiskodlingar nyetablerades/utökade sin verksamhet. Vid Hasselö Strand öppnade en "sommарbutik" med ett begränsat sortiment av dagligvaror. Den har öppet varje dag under hela sommaren och har även caféverksamhet.

Det finns också andra former av stöd, t ex *stöd till naturvårdsåtgärder för att förhindra nedläggning av odlingsmarker* från Lantbruksnämnden. Lantbruksnämnden gjorde också en rundresa till de flesta öar med jordbruk, varvid förslag på åtgärder för förbättring av driften lades fram. Etablering av flera företag i området skedde med hjälp från Samhälls-föreningen i Loftahammar. Industriverket gav ett bidrag till undersökning av vidareförädling av vissa fiskslag. Fisk planterades ut på flera platser i området. Fraktkostnaderna för skärgårdsbor bosatta på öar utan fast landförbindelse subventioneras till 2/3 av länsstyrelse och kommun. Västerviks kommun subventionerar hemsändning av varor ut till öarna en gång i veckan. För Hasselö gjordes naturvårdsinriktade skogsvårdsplaner upp och vid avverkning i skärgården används i stor utsträckning lokalbefolkning.

De företag som står för den reguljära trafiken tar även emot beställningar (båttaxi). Det finns idag ett fungerande nät med dagliga skolskjutsar i området. Vintertid finns ett flertal hydrokoptrar, vid bärande is används också snöskotrar med släde. Varuförsändelser samt fisk- och persontransporter är samordnade, medan posten körs ut särskilt. Postgången i området har kunnat bibehållas så som skärgårdsbefolkningen önskade. Det finns tre transportbåtar för tyngre godstransporter i området. En bro över Bjurströmssund anlades 1983. Rövning av vägar

från landningsplatser till allmänna vägar ordnas av Vägverket, kommun eller samfällighet. Västerviks kommun har inventerat landningsplatser för tunga transporter. Det finns hemsamariter på flera av de större öarna. Apoteks- och biblioteksservicen fungerar bra på fastlandsdelen, men inte alls på öarna. Kommunen har lagt ut flytbryggor för fritidsbåtar vid Hasselö Sand på Hasselö och där finns även tillgång till toaletter för besökare. En inventering av markområden, lämpliga för nya tomtplatser, samt en inventering av lokaler för småindustri genomfördes på fastlandsdelen i anslutning till tätorter eller där direkt behov fanns. Samtliga öar med fast befolkning har numera elektricitet.

2.3 Samarbetsprojekt i Östergötlands och Kalmar läns skärgårdar

2.3.1 Syfte

Att visa på nya utvecklingsvägar för skärgårdsföretag.

2.3.2 Sammanfattning

Under 1992 startade Kalmars och Östergötlands länsstyrelser tillsammans ett projekt för företagare i skärgården. Länsstyrelsen i Kalmar samarbetade dessutom med Tjust Skärgårdsförening och Västerviks kommun. Projektet pågick i tre år och genomfördes till viss del med stöd från Glesbygdverket.

Projektet bestod av de tre olika delarna *utbildning, utveckla turistföretag* samt *nya verksamheter*. *Utbildningen* gavs i form av skraddarsydda kurser förlagda till skärgården. Meningen var att kurserna skulle ge deltagarna både fackkunskap och kommersiell kompetens. *Utvecklingen av turistföretag* gick till så, att befintliga företags verksamheter och möjligheter till utveckling analyserades, varefter förslag till nya, turismbaserade verksamheter arbetades fram. Dessutom undersöktes möjligheterna till andra, kompletterande sysselsättningar för vinterhalvåret. Delen *Nya verksamheter* arbetade fram och undersökte idéer om helt nystartade verksamheter i skärgården. Denna del är av stor vikt om befolkningsnivån i skärgården ska kunna upprätthållas på sikt.

Projektarbetet inleddes med så kallade "idémöten" för skärgårdsbefolkningen, där även en landsbygdsutvecklare medverkade. Dessa möten utmynnade så småningom i bildandet av tre grupper, bestående av totalt ca 30 personer, som arbetade med de olika inriktningarna *Jordbruk och Skogsbruk, Fiske och Fiskförädling* samt *Service och Turism*.

2.3.3 Resultat

I Kalmar län genomfördes under projektets gång ett antal aktiviteter. Man gjorde två studieresor, en till Ålands och Åbolands skärgårdar och en till Tyskland. Dessutom arrangerades ett antal utbildningar, liksom utbytesmöten mellan de två länsens skärgårdar. Västerviks kommun finansierade till en del förbättrandet av landningsplatser och av skärgårdstrafiken. Under projekttiden finansierade länen tillsammans en skärgårdskonsulent.

Resultatet av detta projekt blev att skärgårdsborna började inse vilka tillgångar, både naturliga och kulturella, som faktiskt finns i skärgården. Samtidigt började deras attityd till turismen, och till verksamheter med anknytning till den, förändras till det positiva. Ett antal företagare påbörjade arbete med turism i liten skala, som komplement till sina huvudnäringar.

Diskussionsgrupperna i kombination med utbildningar och studieresor ledde till att flera skärgårdsbor startade nya, kompletterande verksamheter till sina befintliga skärgårdsföretag.

2.4 Bevarande av kulturlandskapet i Västerviks skärgård

2.4.1 Syfte

Att genom aktiva åtgärder medverka till att natur- och kulturmiljöer i Västerviks mellersta skärgård restaureras och att ett system för långsiktig skötsel etableras, bl a genom en ökad djurhållning.

2.4.2 Mål

- Att inventera, restaurera och förbättra skötseln av skärgårdens natur- och kulturmiljöer, som en resurs för skärgårdsföretagens turismverksamhet.
- Att göra skärgårdsborna medvetna om de stora värden som ligger i natur- och kulturmiljö.
- Att engagera och stödja skärgårdsborna i arbetet att rusta upp och vårda landskap, byggnader och andra miljöer.
- Att förbättra tillgängligheten till och informationen om skärgårdens natur- och kulturmiljöer.

2.4.3 Sammanfattning

Det här projektet kom i gång genom att en lantbrukare bosatt i Västerviks skärgård, slog larm till WWF Världsnaturfonden Sverige om att skärgårdens tillstånd, både verksamhets- och miljömässigt, var dåligt. Projektet kom att ingå som en del i ett större arbete för att utveckla småskalig turism i skärgården och pågick mellan åren 1997 och 1999.

Projektet delades in i två etapper, varav den första varade t o m slutet av 1997 och omfattade de öar i området mellan Västervik och Loftahammar som ingår i EU:s Mål 5b Skärgård. Etapp 2 påbörjades den 1/1 1998, samtidigt som projektområdet utvidgades till att omfatta alla Kalmar läns Mål 5b-öar, totalt 42 stycken. För ledningen av projektet svarade Kalmar Länsstyrelsens regionalekonomiska enhet samt enheterna för miljövard, kulturmiljö och lantbruk. Projektledare för naturmiljörestaureringen var konsulten Sven-Olov Borgegård och för den kulturhistoriska inventeringen var Örjan Molander på Kalmar Läns Museum ansvarig.

2.4.4 Resultat

Med lantbrukarnas behov som grund planerades och genomfördes ett antal åtgärder, vilka i stort innebar att återskapa gamla tiders natur- och kulturmiljöer samt att underlätta för företagare i skärgården att nystarta, alternativt bevara, verksamheter grundade på jordbruk, skogsbruk och fiske med turistisk verksamhet som binäring. En stor del av arbetet bestod i att röja marker och diken, stängsla och restaurera. En av de första åtgärderna som vidtogs var att inhandla en gödselspridare för att underlätta den planerade ökningen av djurhållning. Dessutom startades ett antal mindre projekt, t ex ett för utveckling av turismen i skärgården, ett utvecklingsprogram för Marsö, även det bestående av röjningsarbete, och ett rörande en ny skötselplan för Misterhults naturreservat.

Under projektets gång har bättre kommunikation vuxit fram mellan skärgårdens lantbrukare, och även mellan lantbrukarna och övrig skärgårdsbefolkning samt mellan lokala myndigheter

och skärgårdsborna. Tron på ett fortsatt permanentboende i skärgården har stärkts tack vare insatserna att starta köttproduktion och småskalig turismverksamhet. Det är emellertid inte bara lantbrukare som fått fördelar av åtgärderna, även hantverkare och andra lokala företagare har varit delaktiga i arbetet med röjning, restaurering och byggnation.

Den kulturhistoriska inventeringen har främst syftat till kunskapsuppbyggnad rörande kulturmiljöerna i skärgården, som ska ligga till grund för Länsstyrelsens framtida åtgärder. Man har också renoverat ett antal båthus på olika ställen i skärgården som ett led i bevarandet av kulturmiljöerna.

2.5 Utveckla naturvårdsföretag i skärgården

2.5.1 Syfte

Att öka antalet betande djur i skärgården för att på så sätt behålla röjda marker öppna.

2.5.2 Mål

Att stärka företag inom de areella näringarna genom att utveckla rollen som ”vårdare av landskapet” som ett komplement till traditionella, areella verksamheter.

2.5.3 Sammanfattning

Detta projekt ingår som en del i ett större arbete som ytterst syftar till utveckling av skärgårdsföretags verksamhet till att även omfatta turism. Till en början berörde det endast öarna Hasselö, Björkö och Stora Rätö i Tjust skärgård, men kom så småningom att omfatta hela Kalmar läns skärgård. Projektet är kopplat till Mål 5b-projektet ”Bevarande av kulturlandskapet i Västerviks skärgård” och pågår från 1998 till 2002. Huvudfinansiärer är Länsstyrelsen i Kalmar, WWF Världsnaturfonden Sverige samt EU. Projektledningen består av representanter från Kalmar Länsstyrelses samhällsutvecklingsenhet, miljöenhet och lantbruksenhet samt från WWF. Samråd sker med aktuell kommun och i förekommande fall också med Skogsvårdsstyrelsen Östra Götaland. Även för detta projekt är Sven-Olov Borgegård projektledare.

2.5.4 Resultat

Detta var det resultat man förväntade sig:

- Att två nya jordbruksföretag med naturvårdsinriktning startas
- Att projektet medverkar till att nya yngre brukare tar över ett jordbruksföretag
- Att tio företag får sin verksamhet breddad och sysselsättningen förbättrad så att verksamheten kan fortsätta under överskådlig tid

Resultatet av den EU-finansierade delen av projektet förväntas vara uppnått vid mitten av år 2000. En följd av projektet blev att ett lantbruk startade på Hasselö och brukaren slöt ett avtal med WWF om tillgång till en djurbesättning, vilken efter fem år antingen betalas eller återlämnas med lika många djur som då avtalet slöts. Djuren går nu på Hasselö och hjälper till att hålla de röjda markerna öppna.

Huvuddelen av projektets kostnader har än så länge gått till byggnadsinvesteringar, men även till anläggning av vägar och enklare landningsplatser för lastfärja för djurtransporter, råd-

givning till lantbrukare, inköp av livdjur och av maskiner för gemensam användning. Det sistnämnda sker i ett sk ”maskinbolag” där jordbrukare har gått samman och gemensamt köpt maskiner till jordbruket. Genom ökad effektivitet i lantbruket uppnås ökade inkomster och det blir mer tid över att ägna sig åt andra inkomstbringande biverksamheter som t ex turism. Projektet har fått ett mycket positivt bemötande av lokala och regionala myndigheter och har också kommit att fungera som modell för liknande insatser i Östergötlands skärgård och i Estland.

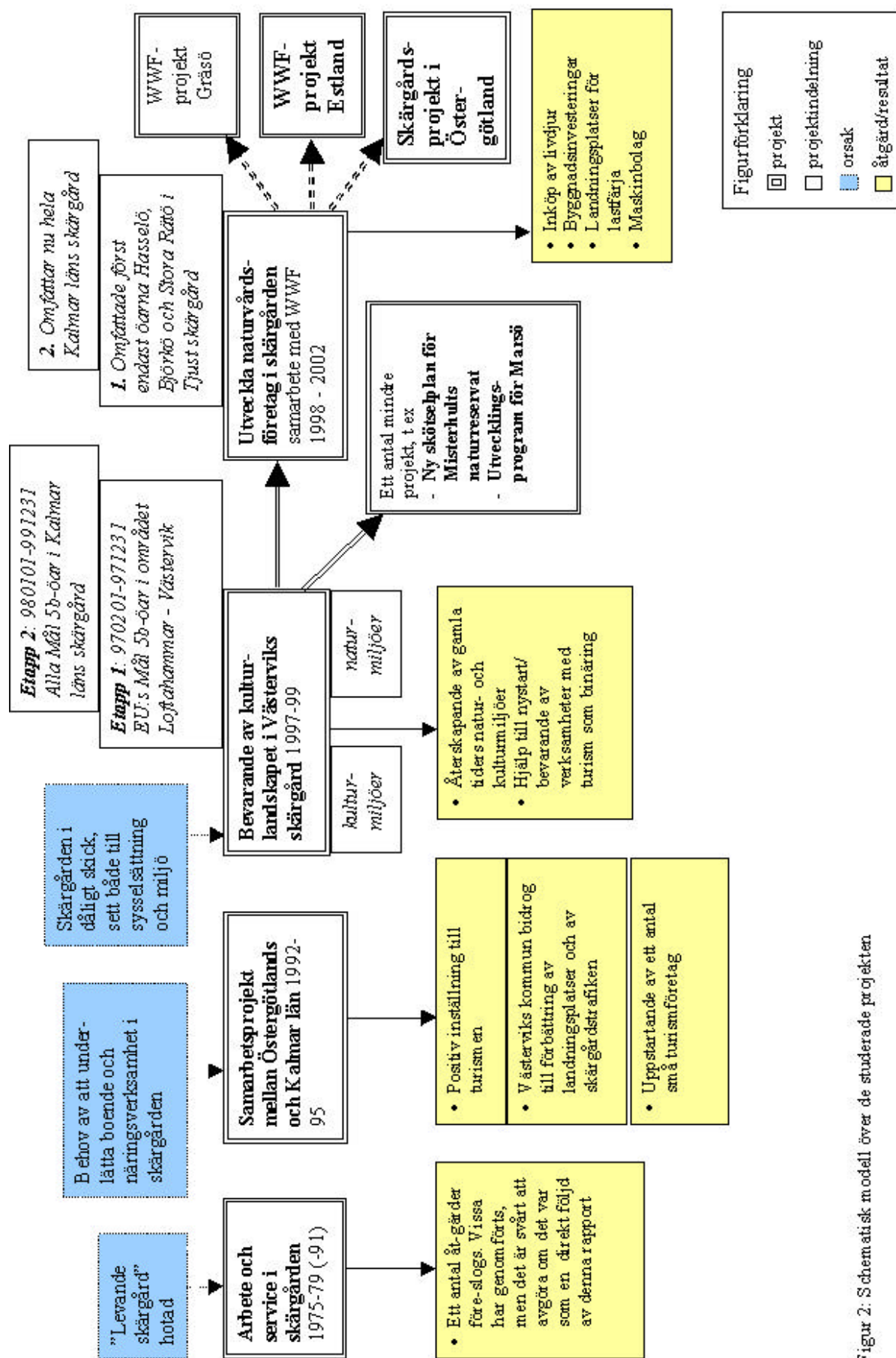
Sven-Olov Borgegård uppger att det för tillfället är personer från ett antal öar som har tagit kontakt med honom eftersom de är intresserade av att få delta i åtgärderna. Exempelvis på Idö kommer man att röja mycket mark, varefter djur tillhörande en bonde på Hasselö kommer att sättas ut för att hålla markerna öppna. Det slutliga målet med detta och tidigare projekt är att få fart på verksamheten och iordningställa hela intresseområdet så att det märks.

2.6 Övriga skärgårdsprojekt

Västerviks kommun har under de senaste åren genomfört ett antal projekt ute i skärgården, både helt egna och sådana där man varit medfinansierad. Det största pågående projektet är utvecklingen av Idö lotsplats till en besöks- och boendeanläggning. Kommunen hyr anläggningen av Sjöfartsverket och arrenderar sedan i sin tur ut den till en entreprenör som ska utveckla och driva verksamheten. En ständig satsning från kommunen är persontrafiken i skärgården. För närvarande finns det reguljärtrafik varje vardag året runt i skärgården, visserligen inte så att arbetspendling möjliggörs, men det går att ta sig ut till och tillbaka från skärgården varje dag. Dessutom subventionerar kommunen och staten genom Regionförbundet tillsammans godstransporter i skärgården med 2/3 av kostnaderna. Kommunen och Länsstyrelsen har också stöttat extra sommartrafik genom att hjälpa till att starta upp turer med passagerarbåten M/S Freden ett par månader varje sommar. Denna båt är anpassad för att transportera turister och tar ca 150 passagerare. Båten ägs och körs av en västerviksbo, men i övrigt anlitas alltid skärgårdsbor för både gods- och persontransporter. Under de senaste åren har man dessutom bidragit med 1,5 miljoner kronor till att bygga om den gamla skolan på Hasselö till ett vandrarhem, som nu drivs av en av de bofasta på ön. Vidare har kommunen gjort i ordning ca sju stycken landningsplatser – allt från enkla bryggor till riktiga hamnar med pråmramper och lagerplatser – på olika ställen i skärgården.

I samarbete med Östergötlands Länsstyrelse har Kalmar Länsstyrelse genomfört ett IT-projekt, finansierat av länsstyrelser, EU, kustkommunerna i de båda länen och landsting. Man köpte in antal datorer, vilka sedan fördelades bland Skärgårdsföreningarnas styrelseledamöter för att de skulle kunna utveckla ett nätverk för kommunikation, tillverkning av trycksaker etc.

För två år sedan fick sju av Sveriges länsstyrelser, bl a den i Kalmar, i uppdrag av regeringen att ta fram ett miljö- och hushållningsprogram rörande hur miljön kan bevaras samtidigt som den används för försörjning. Kalmar Länsstyrelse har, tillsammans med Östergötlands Länsstyrelse, nu tagit fram 120 förslag till åtgärder vilka ska börja genomföras. Det första steget blir att tillsätta en styrgrupp med representanter från länsstyrelse, kommuner, LRF, Regionförbundet och skärgårdsbefolkningen. Man planerar även att inrätta ett antal ämnesindelade grupper som närmare undersöker fisket, turismen, jordbruket etc. Steg två kommer att röra turismnäringen i skärgården; man vill främja turismnäringens utveckling på ett sätt som samtidigt tar hänsyn till områdets natur och kultur.

Figur 2: Schematisk modell över de studerade projekten

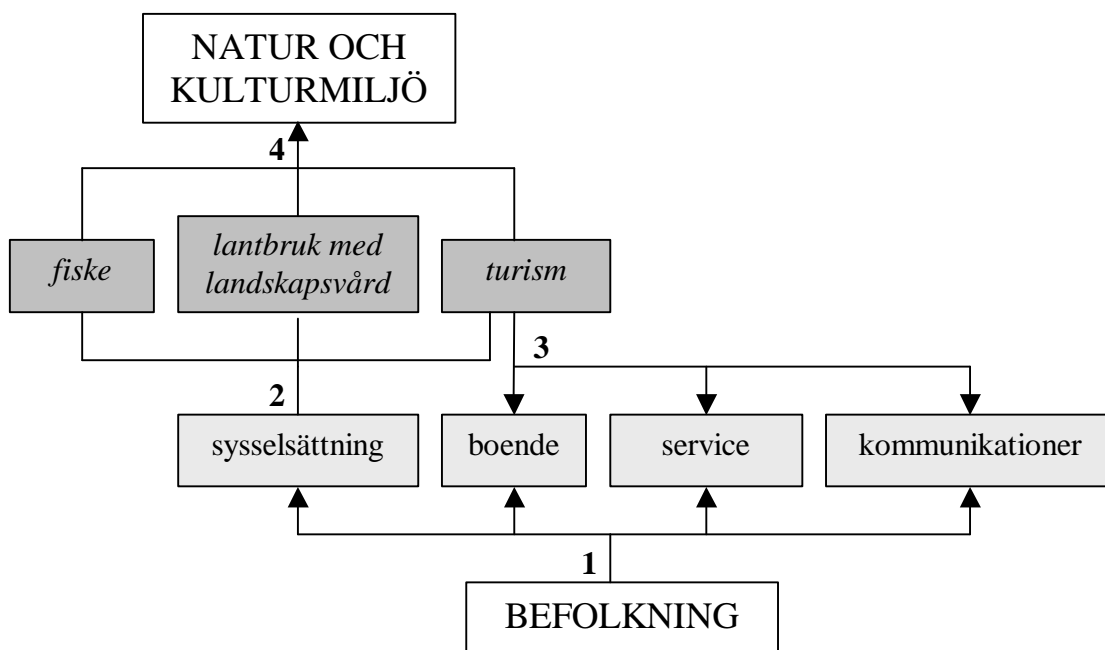
3 Skärgårdens situation

I dagsläget minskar befolkningen i Kalmar läns skärgård med ca tio personer per år. Minskningen beror främst på att äldre personer avlider eller flyttar in till fastlandet för att komma närmare service och vårdinrättningar. Antalet personer i aktiv ålder håller sig alltså på en relativt jämn nivå. Inflyttningen till skärgården är tyvärr inte särskilt stor. En anledning till detta kan vara att det ofta innebär stora svårigheter att hitta en bostad. Detta problem härrör sig främst från det faktum att många fastigheter som blir tomma går i arv och blir fritidsbostäder, och att de få som annonseras ut till försäljning ofta prissätts betydligt över normalvärdet på ett hus p g a att de ligger i ett så attraktivt område. Det är vanligt att bättre bemedlade personer köper fastigheterna och använder dem som sommarställen. Ett annat problem rör ungdomar som vill flytta ifrån föräldrahemmet och äldre personer som vill sälja sina hus eller överlåta dem till sina barn, men ändå bo kvar i skärgården. För dessa två grupper finns det mycket få möjligheter att förbli bofasta i skärgården.

Bra kommunikationer är av största vikt för skärgårdsborna. Dels så att skolbarn och vuxna som arbetar utanför skärgårdsområdet kan ta sig till och från sina arbeten, men också så att besökare kan ta sig ut i skärgården. Eftersom många av besökarna inte är båtburna är det viktigt att det finns transporter så att de kan ta sig dit de vill. Detta är också av stor betydelse för de skärgårdsföretag som är inriktade på turism.

Basnäringarna för skärgårdens befolkning är traditionellt fiske, jordbruk och skogsbruk, i dagsläget är dock många företagare tvungna att kombinera dessa verksamheter med någon sorts bisysselsättning för att klara sitt uppehälle. Naturen och kulturmiljön är områdets främsta resurser och det är därför av yttersta vikt att dessa vårdas och utnyttjas på bästa sätt för befolkningens försörjning. Av denna anledning är det viktigt att satsa på rådgivning och utbildning speciellt anpassad efter de förhållanden som råder i skärgården. Ett problem för fiskevattenägarna i skärgården är att handredskapsfisket släpptes fritt 1985. Detta innebar att den inkomst man tidigare fått från försäljning av fiskekort försvann, samtidigt som man delvis förlorade kontrollen över sina fiskevatten.

I takt med att människor blir mer och mer miljömedvetna ökar också möjligheterna att bevara och skydda vår omgivning. De projekt Länsstyrelsen har initierat under senare år har bidragit till att skärgårdsbefolkningens intresse och insikt rörande vikten av att bevara värdefulla natur- och kulturmiljöer, för att kunna bevara inkomster och permanent bosättning i skärgården, har ökat. Man vill gärna satsa på utveckling av turismen i skärgården, men det är viktigt att det görs på ett sätt som inte inverkar menligt på den känsliga miljön. Skärgårdens problem måste betraktas utifrån ett helhetsperspektiv. Ett exempel är hur problemet med kulturlandskapets igenväxning är direkt kopplat till förutsättningarna för de bofasta att leva kvar och verka inom sina näringar (se figur på nästa sida). För att befolkningen ska kunna förbli bofast krävs tillgång till sysselsättning, service, bostäder och kommunikationer (1). Sysselsättningen kan i sin tur delas upp i fiske, lantbruk med landskapsvård och turism (2). Om kulturlandskapet förstörs försämras möjligheterna till jordbruk, skogsbruk och turism. Turismen, som innebär en god möjlighet för skärgårdsborna att utöka sina inkomster, är beroende av tillgång till boende, service och kommunikationer (3). Naturen och kulturmiljön (4) är grunden för all sysselsättning i skärgården och det är därför av yttersta vikt att denna vårdas och bevaras. På så sätt är områdets miljömässiga, sociala och ekonomiska förhållanden beroende av varandra.

Figur 4: Exempel på hur olika faktorer i skärgården är beroende av varandra.

4 Intervjuresultat

Nedan presenteras sammanställningar av samtliga intervjuer, sorterade i bokstavsordning efter intervjupersonernas namn. Jag har valt att presentera skärgårdsbors och sommarbors svar som sammanfattningar, eftersom de varit så många. Övriga intervjuer återges i sin helhet, då de frågor som ställts varierat från person till person och det därför inte hade varit givande att göra en sammanfattning.

4.1 Kjell-Håkan Arnell, Länsstyrelsen i Kalmar län

Kjell-Håkan Arnell har varit ansvarig för den del av projektet ”Bevarande av kulturlandskapet i Västerviks skärgård” som arbetade med inventering av kulturbyggnader och kulturmiljöer. Man riktade främst in sig på två olika åtgärder; *kunskapsuppbyggnad* och *renovering av båthus*.

Kunskapsuppbyggnaden skedde genom en kulturhistorisk inventering av byggnader och bebyggelsemiljöer, d v s man inventerade inte bara byggnaderna utan också hur de låg i förhållande till varandra, och i förhållande till omgivande ängar, skogar, vatten o s v. Alla öar utan fast landförbindelse i norra Tjust har inventerats, och merparten av öarna i södra Tjust. Kalmar Läns Museum har utfört jobbet på uppdrag av Länsstyrelsen. Örjan Molander har varit projektledare och Kjell-Håkan har varit ytterst ansvarig för arbetet, tillsammans med Göran Folbert, Länsstyrelsen i Kalmar. Det har satsats mer pengar på kunskapsuppbyggnaden än på renoveringen, eftersom kunskaperna om de kulturhistoriska förhållandena i skärgården var mycket bristfälliga. Man visste att det fanns skyddsvärda miljöer och byggnader, men

hade ingen dokumentation om vilka som var mest skyddsvärda o s v. Det behövdes ett bättre underlag för att veta vad som skulle prioriteras i bevarande och skyddande åtgärder. Dessa kunskaper är mycket viktiga för framtida åtgärder och för ett effektivare samarbete med Länsstyrelsens naturvårdsåtgärder. Man har ännu inte kommit så långt att man kunnat börja jobba med underlaget, eftersom inventeringen inte är helt färdig. Länsstyrelsen har planer på att utöka inventeringen till att omfatta hela Smålandskustens skärgård, inte bara Mål 5b-öarna som projektet ju omfattade. Kjell-Håkan ser arbetet fram till nu som en första etapp på något som han hoppas ska bli mycket långsiktigt och så småningom utveckla sig till vårdande åtgärder för hela smålandskustens skärgård.

Renoveringen av båthus omfattade endast ett litet antal byggnader, bl a på öarna Stådsholmen, Marsö och Öro. Vid renovering av byggnader satsar man främst på s k överloppsbyggnader, d v s karaktärsbyggnader som har förlorat sin funktion. En byggnad som inte har någon funktion är ägaren ofta inte intresserad av att lägga pengar på och renovera. Det har emellertid visat sig att kan man få pengar till hjälp med renovering går det ofta att hitta något nytt användningsområde för byggnaderna i fråga. Kjell-Håkan poängterar att det är angeläget att de renoverade byggnaderna används på något sätt, eftersom byggnader mår bäst av att brukas. En annan anledning varför de bör användas är, att om ägaren finner en funktion för byggnaden kommer han förhoppningsvis att fortsätta underhålla den. Det är dock viktigt att byggnadernas utseende inte förändras, eftersom ju då själva poängen med renoveringen försvinner. Oftast är det ekonomibygnader – båthus, ladugårdar, stallar – som blir överloppsbyggnader.

Detta inventerings- och renoveringsarbete har varit en del i en större, länsövergripande satsning som syftar till kunskapsuppbyggnad i hela länet, för bättre planeringsunderlag för framtiden. Syftet är att vårda och bevara gamla kulturmiljöer samt att ta fram information till allmänheten om dem.

4.2 Sven-Olov Borgegård, projektledare

Sven-Olov Borgegård har varit projektledare för projekten ”Bevarande av kulturlandskapet i Västerviks skärgård” och ”Utveckla naturvårdsföretag i skärgården”. Han arbetar för tillfället med en fortsättning på ”Utveckla naturvårdsföretag...”, som numera är ett rent WWF-projekt eftersom det just nu inte finns mer pengar att söka från EU. Under projekten har Sven-Olov kunnat arbeta väldigt fritt. Efter att projektens ram hade fastställts fick han mycket fria händer rörande tillvägagångssätt och åtgärdsplanering. Han har haft en styrgrupp, som han har arbetat emot och diskuterat med under arbetets gång. I denna styrgrupp ingick bl a representanter från Länsstyrelsen och WWF. På Länsstyrelsen har Sven-Olov i första hand haft kontakt med Göran Folbert och Lars Ljungström. Lars är delaktig i alla reservatsåtgärder i skärgården och har även gjort ganska många besök där ute. Göran har inte varit ute lika ofta, men Sven-Olov har haft täta kontakter med honom och i stora drag hållit honom informerad om arbetets fortskridande, även om det inte har varit fråga om någon detaljredovisning. Han har vid olika tidpunkter under projektet dock varit ute i skärgården för att kontrollera resultatet. Handläggningen på Länsstyrelsen har varit föredömlig, säger Sven-Olov, mycket obyråkratisk, vilket gjort att han har kunnat arbeta väldigt fritt. Även med WWF har kontakterna varit täta, och också från deras sida har han getts mycket fria händer och arbetet har flutit på väldigt bra

När det gäller åtgärderna som genomförts under projekten har lantbrukarna själva fått bestämma var pengarna skulle satsas, och åtgärderna har alltså alla varit mer eller mindre direkta svar på lantbrukens behov. Sven-Olov tog reda på vilka behov och prioriteringar lant-

brukarna hade. Om åtgärderna låg i linje med projektets mål och syfte har oftast stöd kunnat lämnas. Genom att lantbrukarna kunnat finna så prisvärda lösningar som möjligt har ett stort antal åtgärder kunnat få stöd. Lantbrukarna hade ganska stor frihet när det gällde satsningen av pengarna, förutsatt naturligtvis att de höll sig inom projektets ramar. Sven-Olov har inte lagt sig i deras beslut, utan bara begärt att de skulle tänka igenom sina satsningar ordentligt. Sven-Olov menar att den nära kontakten med skärgårdens lantbrukare, det faktum att deras synpunkter och behov har avspeglats i åtgärderna samt deras mycket seriösa deltagande i arbetet har underlättat mycket. Så t ex har ingen försökt tänja på reglerna för att få stöd till åtgärder som legat utanför projektets ramar. Det har hela tiden funnits ett utbyte mellan lantbrukarna och stödgivarna; brukarna har fått ekonomiska bidrag och i gengäld röjt marker och skaffat betesdjur. Det har funnits ett genomgående genuint intresse för åtgärderna, helt enkelt beroende på att det för lantbrukarnas del handlade om att överleva. En annan anledning till att projekten har kunnat genomföras så friktionsfritt och oproblematiskt var det snabba beslutsfattandet, att inga långdragna ansöknings- och beslutsprocesser har varit nödvändiga. Det är viktigt att kunna gå från ord till handling inom en mycket kort tidsrymd. Folk vill gärna se att något verkligen händer och det faktum att Sven-Olov har haft så fria händer har varit av stor betydelse. Han poängterar dock att ett snabbt beslutsfattande inte innebär att man får slarva med planeringen. Det bästa är att starta upp någon liten åtgärd som kan pågå under projekteringsarbetet, så att det syns att något är på gång. När projekteringen sedan är avklarad är det bara att köra igång på allvar.

Under åren har Sven-Olov haft ett antal möten med skärgårdens lantbrukare. Avsikten med dessa har varit att förbättra kontakterna mellan skärgårdens brukare, då dessa tidigare varit mycket dåliga. Man har också startat maskinbolag, vilket varit positivt eftersom de delaktiga måste samarbeta och ha kontakt med varandra. Sven-Olov menar att samarbetet och kontakterna mellan skärgårdsborna har utvecklats mycket positivt de senaste åren. Skärgårdsbornas inställning till framtiden är idag också betydligt positivare än vid projektens början. De ser möjligheter på ett helt annat sätt än tidigare och engagerar sig mera. Det har också börjat dyka upp funderingar kring exempelvis vidareförädling av skärgårdens produkter, något som man inte hade en tanke på för fem, sex år sedan. Trots att stämningen överlag har varit mycket god och samarbetet har flutit på bra har det emellanåt också kunnat märkas ett visst missnöje bland lantbrukarna, grundat på den ojämna fördelningen av stödpengarna. Denna ojämnhet föranleddes av att vissa lantbrukare höll sig framme redan från projektens början och därför hann få mer pengar än de som avvaktade ett tag och sedan gick med. Medlen har inte fördelats rättvist, med lika mycket till alla, utan med utgångspunkt från behov, storlek på lantbruk etc. Det är heller inte alltid summan som är avgörande, utan hur var och en väljer att satsa sina pengar.

Investeringar i hjälpmedel till och renovering av lantbruken är en viktig satsning, säger Sven-Olov, och det av två anledningar; för det första är det lättare att hitta nya brukare till en gård som är i gott skick och inte kräver allt för stora investeringar i fastighet, marker och maskiner. För det andra är det viktigt att förebygga att de unga brukarna blir utslitna av arbetet, något som ofta drabbat deras föregångare. Han menar också att många av de yngre är mycket bra entreprenörer med kunskaper även på andra områden än just lantbruk och att det därför är viktigt att de får tid och ork över att satsa på andra verksamheter vid sidan om.

För att ett projekt ska bli framgångsrikt anser Sven-Olov att det måste pågå i minst fyra år. Den nuvarande tiden på tre år är för kort, eftersom det ofta behövs en "inkörsperiod" innan de inblandade kommer igång, en del kommer inte med i projektet förrän mot slutet o s v. Att mitt under denna inkörningsfas avbryta stödet kan ha förödande inverkan på utvecklingen.

Projektet ”Utveckla naturvårdsföretag i skärgården” finansieras för närvarande enbart med bidrag från WWF.

Sven-Olov menar att det utan jämförelse bästa och mest ekonomiska sättet att bevara skärgården öppen, brukad och attraktiv är att behålla den bofasta befolkningen. De ca 15 miljoner kronor som, förhoppningsvis, kommer att ha blivit insatta i åtgärder i skärgården under en period av ca tio år blir ganska lite om man slår ut dem på alla de personer som tagit del av stödpengarna. En bofast befolkning är nödvändig för att skärgården ska kunna förbli öppen och levande, det fungerar inte att brukare bosatta på fastlandet brukar marker ute i skärgården. Det är inte ekonomiskt, varken ur tids- eller förtjänstsynpunkt. I framtiden hoppas Sven-Olov att de två genomförda projekten, tillsammans med ett framtida, ska kunna säkra djurhållning, fiske, skogsbruk och turism i Tjust skärgård så att denna så småningom kommer att ha de bästa förutsättningarna bland både svenska och finska skärgårdar att klara sig. Det planerade projektet kommer dels att inriktas mot att färdigställa det man påbörjat, att utöka djurantalet och röja fler marker, dels mot att underlätta för lantbrukarna i det dagliga arbetet, bl a genom investeringar i maskiner som minskar risken för utslitning av människorna. Dessutom kommer man att satsa på utveckling av småskalig turism. För tillfället håller Sven-Olov på och letar efter skärgårdshus som är lämpliga renoveringsobjekt och som efter renovering kan användas till uthyrning. Den nya programperioden påbörjades i början av år 2000 och arbetet med de nationella programmen pågår fortfarande. Så fort man får klartecken rörande pengarna kommer projektet att sättas igång. Detta projekt kommer inte att bli lika kostsamt som de två tidigare. Sven-Olov har också en vision som är vidare än projektens syfte att bevara kulturlandskapet i skärgården. Denna vision handlar om samarbete och sammanhållning i skärgården, att människorna träffas och utbyter kunskaper och tjänster, att de känner att de inte är ensamma och att arbetet på lantbruken ger hyggligt betalt utan att de för den skull måste slita ut sig.

4.3 Ola Jennersten, WWF Världsnaturfonden Sverige

Ola Jennersten arbetar för Världsnaturfonden Sverige och har varit delaktig i de senaste årens skärgårdsprojekt. Han ser resultatet av åtgärderna som mycket positivt; ett antal bönder har startat verksamheter i skärgården, och ser man detta i perspektivet att det i Sverige varje dag läggs ner mellan fyra och fem bondgårdar förstår man ännu bättre hur positivt resultatet verkligen är. Resultatet bevisar att det finns folk som vill bo i skärgården, bara möjlighet till utkomst finns.

Ola menar att arbetet har genomförts på ett strategiskt bra sätt, man har kunnat kombinera EU:s strukturfondspengar med stödet från WWF vilket har gjort att åtgärderna har kunnat stärkas och på så sätt blivit mer verkningsfulla. Han tror också att det goda samarbetet mellan honom, Göran Folbert, Sven-Olov Borgegård och Stefan Thorsell (ansvarig för WWF-projektet ”Naturbeteskött”) har bidragit till att arbetet gett så bra resultat. Olas kunskaper från Världsnaturfonden i kombination med Görans kunskap om skärgården och insikt om vad som behövde göras, Sven-Olovs förmåga att engagera skärgårdsbefolkningen och Stefans kunskaper om köttproduktion och om EU:s produktions- och miljöstöd utgjorde grunden för ett givande samarbete. Arbetet har löpt konfliktfritt, vilket troligtvis till en del kom sig av att man arbetade mot ett sådant positivt mål, och att alla inblandade var överens om målet.

För att skärgården även i fortsättningen ska förbli attraktiv för både turister och bofast befolkning anser Ola att är det viktigt med en vacker, levande skärgård. Detta uppnås bäst genom fortsatt arbete med restaurering av hävdade marker, samt att denna restaurering

bibehålls med hjälp av långhornsboskapen. För att bönderna ska kunna hålla djuren måste de emellertid få inkomster från dem, och där har systemet med försäljning av naturbeteskött en viktig roll. Ett problem är dock att det inte finns tillräckligt mycket mark på öarna för att föda upp boskapen hela vägen från kalv till fullvuxet djur färdigt för slakt. Det bästa vore om man på öarna kunde koncentrera sig på uppfödning och sedan, när djuren vuxit till sig lite, hade möjlighet att frakta över dem till någon lantbrukare på fastlandet som tog hand om den sista tillväxten före slakt. Det är även av vikt att distributionen av köttet fungerar och Ola ser gärna att köttet marknadsförs regionalt. Djurhållningen som inkomstbringande verksamhet är bra, eftersom man till viss del kan sprida produktionen över året, vilket innebär inkomster året runt. En positiv följd av projekten i skärgården är att de har initierat liknande projekt i Estland, där man nu planerar att använda arbetssättet i Tjust skärgård som mall för framtida utveckling av glest befolkade områden med höga natur- och kulturvärden. Även i Östergötland används arbetssättet i Tjust som förebild vid utveckling av skärgården.

4.4 Elisabeth Karlsson och Nils Rydström, Västerviks kommun

Elisabeth Karlsson och Nils Rydström arbetar som inspektörer på Miljö- och byggnadskontoret, och i deras arbete ingår bl a att kontrollera kommunens gårdar och djurhållning. Vid en inspektion kontrolleras allt, från antal djur av olika slag till byggnader, utgödsling, vattenförsörjning, stängsling m m. Alla gårdar kontrolleras vart tredje år och sist det gjordes var 1999, vilket var ganska lämpligt eftersom så mycket skett i skärgården under de senaste åren.

Båda två tycker att de åtgärder som satts in på öarna över lag är bra, även om det varit lite problem i början. Ett par av lantbrukarna är helt nya och relativt okunniga om djurskötsel. Elisabeth och Nils ifrågasätter hur de valts ut och menar att det ibland verkar som om verksamheten startats i brist på bättre idéer mer än av genuint intresse för lantbruk. De tycker att man borde göra grundligare undersökningar av lämpligheten hos dem som är intresserade av att starta lantbruk med hjälp av stöd. Vad gäller de redan etablerade lantbrukarna tycker de emellertid att åtgärderna enbart har gett positiva resultat. Den enda anledningen till att de etablerade gårdarna ibland haft brister vid kontroller är dålig ekonomi, och det är just detta som de olika projekten har avhjälpt mycket effektivt. Till exempel har djurstall kunnat renoveras och gödselhanteringen förbättrats, vilket också är viktigt för bönderna själva, då de är beroende av att kunna tillvarata gödseln för att kunna producera foder till djuren. Som det ser ut nu finns det inget att anmärka på hos skärgårdslantbrukarna. Båda anser att stödpengarna har satsats på bra och viktiga saker, men att det sedan beror på varje enskild brukare om framtida resultat och produktion blir bra eller dålig.

En positiv sak är de nya maskinbolagen, eftersom dessa ger deltagarna i bolaget tillgång till maskiner som de inte hade haft råd att köpa själva, samtidigt som de är tvungna att samarbeta om användningen av maskinerna. Nils menar att det är mycket viktigt att man börjar samarbeta och skapar nätverk, både datoriserade eller i form av fiskevårdsområden, maskinbolag o s v. Annars är det inte så mycket med samarbetet i skärgården, säger han, utan varje ö håller sig mest för sig själv. Under senare år har emellertid en utveckling mot bättre samarbete börjat märkas, vilket han tycker är mycket bra. Det finns så många brukare i skärgården som alla är bra på något, och tillsammans kan de utveckla nya verksamheter. Nils menar att öarna egentligen inte är annorlunda än vilket glesbefolkat fastlandsområde som helst, det är bara så att de skiljs åt av vatten, och detta anser han, är en av anledningarna till att samverkan mellan öarna är så dålig. Även relationerna till fastlandet är ganska svala, framför allt gentemot Västervik.

I framtiden menar de båda att man ska fortsätta på den valda vägen, d v s skapa förutsättningar för folk att flytta ut till och försörja sig i skärgården. Det är viktigt att inkomstsätten differentieras och den största potentialen för detta ligger hos besöksnäringen. Skärgårdens miljö är unik och detta borde man ta vara på. Vad de flesta lantbrukarna nu främst behöver hjälp med är det administrativa, som att fylla i blanketter och ansökningar. Både Nils och Elisabeth ställer sig emellertid lite frågande till varför skärgården särbehandlas så och får så mycket bidrag och hjälp, när det finns många små skogsjordbruk på fastlandet som inte får någon hjälp. De har precis samma problem som skärgårdens lantbruk; dålig lönsamhet, behov av att renovera och bygga nytt och av att starta upp nya, inkomstbringande verksamheter. Den enda skillnaden är att här finns inte samma möjligheter att satsa på turism, vilket kanske, menar Nils och Elisabeth, gör att de är i ännu större behov av hjälp. De är båda överens om att det är här framtida resurser borde sättas in.

4.5 Lars Ljungström, Länsstyrelsen i Kalmar län

Lars Ljungström jobbar med naturreservat i Kalmar län. I hans arbete ingår bl a att tillsätta tillsyningsmän, vilkas uppgift är att se till att reservaten sköts enligt de framtagna skötselplanerna. Dessa planer fastställs antingen av Lars själv, eller läggs ut på entreprenörer utanför Länsstyrelsen, lite beroende på vad som behöver göras. Planerna omfattar tioårsperioder och beroende på naturförhållanden, ekonomiska förutsättningar m m sätter man upp olika mål. De Mål 5b-projekt som startats upp i skärgården under senare år har kunnat kombineras mycket bra med skötselplanernas mål, vilket har lett till att dessa mål uppnåtts mycket snabbare än beräknat och man snart måste börja revidera planerna med nya, högre målsättningar. Vid kombinationen av naturreservats- och skärgårdsprojekten har bl a maskinerna i de nybildade maskinbolagen ytterligare förbättrat möjligheterna att restaurera och sköta det skyddsvärda landskapet. På så vis förstärker samverkan mellan projekten både åtgärderna och effekterna av dessa, och man har kunnat tillägna sig ett mer långsiktigt tänkande. Lars menar dock att skärgårdsåtgärderna kanske sattes in ett par år för sent, eftersom den tidigare möjligheten att använda sig av ALU-arbetare har försvunnit, då ALU-åtgärder inte längre tillämpas. Dessa hade kunnat sändas ut i arbetslag i skärgården utan alltför stora kostnader och på så sätt hade arbetet kunnat gå ännu snabbare framåt. Dock finns det en möjlighet att ALU eller något liknande återinförs till hösten, så möjligheten kanske återkommer.

Arbetet med naturreservat inbegriper även att tillgängliggöra naturområden för besökare. Ett exempel på detta är ön Rågö med fastigheter, som ägs av Naturvårdsverket. Tidigare har husen på ön under sommarmånaderna hyrts ut till gäster som stannat hela sommaren, men genom de nya skärgårdsprojekten har idén väckts att i stället hyra ut husen veckovis, för att på så vis ge fler människor möjlighet att uppleva sommaren i skärgården. Vidare finns det planer på att starta upp en naturskola i någon av ekonomibygnaderna på ön. Om man lättar lite på de restriktioner som finns inom naturreservatet ges t ex möjligheten att samla in växter och använda i undervisningen, ta vattenprover och analysera o s v. Den information och den undervisning som skulle ges på ön kommer emellertid inte att bli en presentation av hela skärgården, utan kommer att koncentreras till Rågö och den natur och kultur som finns där. Ön är redan nu delvis anpassad att ta emot turister; det finns både strövstigar, tältplats och tillgång till färskvatten och toalett för tillfälliga besökare. Lars skulle kunna tänka sig att t ex sommarboende, eller bofasta som inte har sin utkomst i skärgården eventuellt skulle kunna vara negativa till att den ökade attraktionskraften drar till sig fler turister, men han har inte märkt några sådana reaktioner än så länge i alla fall.

När det gäller betesdriften har Sven-Olov Borgegård haft stor del i arbetet och utvecklingen. Han har tittat på de befintliga förutsättningarna i skärgården och lyckats vända trenden mot ett allt mer positivt tänkande bland de bofasta. Detta försöker Lars stimulera och bygga vidare på bl a genom hjälp till röjning och stängsling, ekonomiskt eller via insättande av arbetskraft. Det faktum att Lars arbete endast omfattar öar som är naturreservat har emellertid lett till en ojämn fördelning av hjälpinsatser i skärgården, och därför tycker han att Mål 5b-projekten, som ju omfattar hela skärgården, är mycket positiva. Han anser att det bästa vore om alla öar med aktiva brukare och tillräckliga naturvärden blev naturreservat, för att på så sätt öka möjligheterna att ge hjälp till bevarande av brukandet. Det är dock svårare för ett område idag att bli godkänt som naturreservat än det var på t ex 1970-talet, då man försökte stoppa byggandet av fritidshus genom att inrätta reservat. Numera inriktas naturreservat mer mot att skydda nyckelbiotoper, särskilda arter och hotade marker i odlingslandskapet. I skärgården finns det egentligen inga direkt hotade arter utan där är det själva brukandet, den gamla hävdformen och dess karaktäristiska odlingslandskap som är hotade. Dessa värden är i själva verket mer kulturhistoriska, men ändå inte tillräckligt för att bli kulturreseptat. Vissa av öarna hamnar lite mitt emellan natur- och kulturvärden, vilket försvårar arbetet att få dem godkända som reservat. På vissa platser i länet har det varit svårt att engagera folk vid bildande av naturreservat, en del markägare ser det som att staten kommer in och styr och bestämmer över deras marker. Av detta har emellertid ingenting märkts i skärgården, utan man har tvärtom varit mycket positiv till det stöd reservatsbildandet har medfört i form av pengar och arbetskraft. Här märks snarare en avundsjuka från de öar som inte är naturreservat, då de bofasta där ofta också är i behov av hjälp.

I Misterhults skärgård är förhållandena något annorlunda än i Tjust. Skärgården är ett enda stort naturreservat och består av ca 1 000 öar i alla möjliga storlekar, till skillnad från Tjust skärgård som mest består av större öar. Dessutom är den grund och svår att ta sig fram i, vilket har lett till att den förblivit relativt orörd. Det finns endast ett litet antal fastboende och sommarstugor på öarna och mycket lite betesdrift och djurhållning. Detta beror på att förutsättningarna här är sämre än i Tjust, brukningsarealerna är mindre, och som en följd av detta även inkomstmöjligheterna. Därför var brukarna här tvungna att lägga ner sina verksamheter medan man i Tjust i alla fall delvis har kunnat fortsätta. Tack vare skärgårdsprojekten har emellertid nya satsningar gjorts på lantbruket, bl a har en brukare på Marsö åter börjat med djurhållning i liten skala. Det ska nämnas att de brukare som finns i Misterhults skärgård endast är "fritidsbönder" som gör detta vid sidan om sina vanliga jobb, för att bevara landskapet. De får alltså inga inkomster från verksamheten utan är beroende av stöd för att kunna fortsätta. Insatserna som gjorts här har inte satsat på turism utan helt fokuserat på den befintliga verksamheten i skärgården och på att hålla öarna öppna.

Lars tycker att framtidsutsikterna för skärgården ser bra ut. I och med att stora delar är naturreservat kommer de alltid att få någon sorts stöd, även om detta naturligtvis kan komma att variera i storlek. Här finns bra förutsättningar för långsiktighet, bl a tack vare den inflyttning av yngre som under senare år ägt rum främst i Tjust.

4.6 Peter Lundgren, miljöstödsrådgivare

Peter Lundgren har varit ansvarig för ansökningar om miljöstöd för några av skärgårdsprojekten. Vad gäller resultatet av de två senaste projekten anser han att man, framför allt på Hasselö, har lyckats mycket bra. På Hasselö har gamla, igenvuxna marker restaurerats medan man på övriga öar främst riktat in sig på att bibehålla befintliga odlingsmarker. Arbetet gick till så, att Länsstyrelsen i Kalmar valde ut vilka marker man ville satsa på, varefter Peter

inspekterade dem och bedömde vilka möjligheter det fanns att restaurera dem samt utsikterna att få ekonomiskt stöd för detta. Detta kan t ex påverkas av hur länge markerna har varit igenväxta, en odlingsmark som har legat ohävdad i 50 år har för det mesta mycket lite kvar av den biologiska mångfald som finns i åker- och betesmarker. Det är lättare att få stöd för röjning av yngre marker, eftersom de bedöms ha högre natur- och kulturvärden. Peter har också hjälpt lantbrukarna på öarna att ta reda på vilka stöd som finns samt att utforma ansökningarna för dem.

Huruvida projektens åtgärder kommer att få några långvariga effekter anser Peter vara beroende av två faktorer. Den ena faktorn är lantbruksstöden, och hur länge de kommer att finnas kvar. Inom de närmaste fem åren kommer de inte att försvinna, men längre fram än så vet man idag inte. I dagsläget får lantbrukarna lantbruksstöd så länge de fortsätter arbetet med att hålla markerna öppna och vårda kulturvärden. Många av brukarna är pessimistiska och menar att det går att hålla verksamheterna igång så länge lantbruksstödet finns, men försvinner stödet är det slut. Den andra faktorn är hur skärgårdens befolkning använder det restaurerade landskapet för att finna möjligheter till nya verksamheter och utveckling, samt att de inser att restaureringen är en förutsättning för dessa möjligheter. Befolkningens vilja och ork att kämpa för en levande skärgård är avgörande menar Peter, och säger samtidigt att skärgårdsbefolkningens inställning till framtiden är något positivare nu än i början av åtgärderna. Man har börjat inse och acceptera att det inte längre går att överleva på endast lantbruk och fiske, och även att det faktiskt finns andra möjligheter, som exempelvis turism. Det finns emellertid fortfarande ett visst motstånd mot turister i skärgården. Men turisterna kommer ju i vilket fall som helst och då kan man lika gärna försöka styra deras rörelser i skärgården och på så vis få tillgång till nya inkomstkällor samtidigt som slitaget på de ömtåligaste områdena kan undvikas.

Ett problem inför framtiden är att de bofastas medelålder är relativt hög. Förhoppningen är att deras barn, som nu är 20-40 år och som ofta har sökt sig till arbeten eller studier och bostäder utanför skärgården, ska vilja komma tillbaka och ta över föräldrarnas verksamhet. Problemet är bara att de äldre brukarna inte lämnar sina gårdar förrän de absolut måste, vilket leder till att det är svårt att hitta bostäder i skärgården. Planerar man att bli permanentboende tror Peter inte att det ska vara så svårt att få bygglov, men att bygga nytt kostar pengar och det är inte alla som har råd. Ett annat problem är att de kommunikationer och den service som finns, och som i dagsläget är tillfredsställande, kommer att försämrats om antalet skärgårdsbor minskar. Alltså måste man inom en relativt snar framtid få folk att flytta ut i skärgården, för om kommunikationer och service minskar blir det svårare att locka till nyinflyttning. Samtidigt är det naturligtvis likadant på andra håll; ju fler som flyttar ut, desto bättre blir det och på så vis kan några inflyttningar generera flera. På det hela taget tror Peter på en positiv utveckling i skärgården. Det gäller bara att folk har den rätta viljan, och som det ser ut i dagsläget tycker han att man i alla fall verkar vara på väg åt rätt håll.

4.7 Bruno Nilsson, Västerviks kommun

Bruno Nilsson är den tjänsteman på kommunen som är ansvarig för skärgården. Det innebär emellertid inte att han ansvarar för befolkningens väl och ve, eller för allt som görs där ute. Visserligen har han hand om den allmänna skärgårdsutvecklingen och även om frågor som rör person- och godstransporter, men främst är han skärgårdsbornas kontaktperson inom kommunen. Har de problem eller frågor tar de kontakt med Bruno, som sedan vidarebefordrar dem till någon som kan hjälpa dem.

Västerviks kommun har sedan lång tid tillbaka ett nära samarbete med skärgårdens befolkning och Bruno tycker inte att det finns några problem i kontakterna dem emellan. Visserligen är de inte alltid överens, men så är det ju vart man än kommer, menar han, de värnar naturligtvis om sitt och tycker det är viktigast, precis som alla andra. Kanske skärgårdsborna tycker att de har det lite besvärligare än andra men han upplever det inte som något problem. Projekt och åtgärder i skärgården är ofta resultatet av diskussioner mellan kommunen och skärgårdsbefolkningen. Någon kontaktar Bruno och talar om vad som behövs göras, vad som fattas eller inte fungerar och så hjälps man åt att försöka finna en lösning. Bruno tycker att kommunens åtgärder i skärgården har gett bra resultat. Ett exempel är den fungerande skärgårdstrafiken, vilken han anser vara den absolut viktigaste insatsen. Utan trafik i skärgården är det knappast möjligt att ha kvar någon bofast befolkning där. Det faktum att det fortfarande finns bofasta i skärgården, att allt fler försörjningsmöjligheter uppstår och att det t o m finns en viss inflyttning är tecken på att åtgärderna har haft positiva effekter. Kommunen tvingar ingen att delta i åtgärder, utan samarbetar med dem som vill och försöker uppmuntra de positiva krafter som finns i skärgården. En del skärgårdsbor är avogt inställda till de förändringar som t ex turismverksamhet innebär, men det finns också många som är beredda att prova på nya saker. Sommarborna har man inom kommunen inget specifikt intresse för, mer än att man naturligtvis har uppmuntrat även dem att delta i de restaureringsåtgärder som förekommit. Kommunens åtgärder koncentreras främst till de bofasta.

När det gäller WWF:s och Länsstyrelsens projekt de senaste åren tycker Bruno att de är alldeles utmärkta och mycket bra satsningar även på längre sikt. Att återskapa natur- och kulturmiljön är en förutsättning för framtida försörjning. Dessutom har WWF:s närvaro gett en legitimitet till arbetet som han ser som mycket positiv. Han poängterar dock vikten av att fortsätta arbetet, att jobba vidare med det vinnande konceptet. Bruno framhåller också att verksamheten i dessa projekt inte är något helt nytt utan resultatet av ett arbete som pågått i kommunen under en lång tid. Samverkan kring utveckling av skärgården grundlades redan på 1970-talet och kommun och landsting har hela tiden samarbetat mot gemensamma åtgärder och mål. EU:s stöd för Mål 5b-öarna har gjort att man kunnat göra mer på kortare tid och utvecklingstakten har ökat. Han menar dock att denna utveckling hade kommit även utan EU:s stöd, men att det kanske hade dröjt ett par år längre.

Bruno tycker att det märks en tydlig skillnad på aktivitet, utbud, verksamhet och idériakedom i skärgården jämfört med för fem år sedan. Han menar att man nu kommit in i en ny fas; större delen av de infrastrukturella åtgärderna som person- och godstrafik, landningsplatser och utökad sommartrafik är avklarade. Projekt som genomförts har haft bra utvecklingspotential och skärgårdsborna har börjat acceptera turismen och ser nu också möjligheter, inte bara problem och hot. I framtiden tycker han att man dels bör satsa på att röja fler marker, men också på att utveckla det som redan blivit gjort. Han ser ingen anledning att avbryta åtgärder som fungerar så bra, bara för att göra något nytt. Nya idéer kan vara bra, men är inte nödvändiga för en utveckling. Dessutom bör man agera inom alla områden som har goda utvecklingsmöjligheter. Skärgården har så speciella tillgångar; vattnet, avskildheten, och Bruno tror på en besöksnäring som fokuserar på lugn och ro, upplevelser i en speciell miljö som t ex fisketurism under kontrollerade former. Vidare tycker han att man borde satsa på att återupprätta jordbruket och utveckla skogsbruket. I dagsläget finns det i skärgården inga gårdar som sysslar med jordbruk, de flesta har inriktat sig mot djurhållning. Man skulle kunna röja de gamla åkrar som finns och prova ut nya grödor som passar för skärgårdens förhållanden. Virket i skogarna är av bra kvalitet eftersom det växer så långsamt, ungefär som fjällskogarna, och försäljningen av det borde kunna utvecklas. Som det är nu blandas skärgårdsvirke med vanligt fastlandsvirke, vilket är synd. Bruno tycker att man borde utnyttja

den resurs vattnet faktiskt är, t ex genom odling av fisk. För 15 år sedan fanns det många laxodlingar i skärgården, idag är så gott som alla borta. Det beror främst på att Norges enorma laxodlingar konkurrerar ut allt annat, men också på de negativa miljöeffekter fiskodlingar kan få, som exempelvis övergödning. Ett sätt att kringgå konkurrensen vore att satsa på ovanligare fiskar, som gös, som dessutom inte går att odla i Norge eftersom den inte tål alltför salt vatten.

Om tio år tror och hoppas Bruno att skärgården ser ut ungefär som idag. Han menar att några stora förändringar inte kommer att ske, och att det heller inte är önskvärt. Skärgården måste bibehållas och utvecklas på sina egna villkor, genom arbetssätt och åtgärder som främjar utan att förstöra. Dagens skärgårdsbefolkning är ålderstigen, framför allt i de södra delarna av skärgården. Den största aktiviteten finns i de mellersta delarna, där det finns en viss inflyttning av yngre familjer, vilket förhoppningsvis kommer att leda till förnygring av skärgårdens befolkning. Vad gäller försörjningen måste den troligtvis förändras så till vida att kombinationer av olika sysselsättningar blir vanligare. De som inte anammar detta kommer att få svårt att försörja sig. Bruno poängterar slutligen att man inte kan mäta framgång och utveckling i befolkningstal, utan i verksamhet. Det kanske finns färre bofasta i skärgården om tio år, men verksamheten kan ha utvecklats istället, och det är det som betyder något, att det finns ordentliga verksamheter som bofasta kan försörja sig på.

4.8 Sammanfattning av intervjuer med skärgårdsbor

4.8.1 Arbete och service i skärgården

I detta projekt har ingen av de intervjuade varit delaktig, varför de heller inte har kunnat uttala sig om åtgärder och eventuella effekter.

4.8.2 Samarbetsprojekt i Östergötlands och Kalmar läns skärgårdar

Sex personer uppger att de varit delaktiga i detta projekt, främst genom att de följt med på en eller båda av resorna som arrangerades. Alla menar dock att det inte lämnat några speciella spår efter sig, utan allt fortsatte i stort sett som vanligt, även om någon tycker att det var givande att i Åboland få möjlighet att träffa människor som levde under ungefär samma betingelser som han själv. Resan till Tyskland sågs inte som speciellt givande, eftersom förhållandena där skilde sig väldigt mycket från dem i Smålandskustens skärgård.

4.8.3 Bevarande av kulturlandskapet i Västerviks skärgård och Utveckla naturvårdsföretag i skärgården

Det har varit lite svårt att klarlägga var det ena av dessa projekt slutade och nästa tog vid, samt vilka åtgärder som sorterades under vilket projekt, varför jag har valt att redovisa svaren rörande de senaste årens två projekt under en och samma rubrik.

I Misterhults skärgård har de berörda själva tagit kontakt med Sven-Olov Borgegård eller Länsstyrelsen, medan de i Tjust skärgård antingen har blivit kontaktade av Sven-Olov eller kommit med genom kontakt med Alf Alvarsson (bofast på Björkö). Alla tillfrågade – utom en – är mycket nöjda med de åtgärder som vidtagits, men flera stycken betonar också vikten av att de slutförs ordentligt för att kunna få full effekt. De flesta skärgårdsborna är överens om att djurhållningen i skärgården hade varit borta, eller i alla fall varit betydligt mindre idag om inte åtgärderna hade funnits. Det råder lite tveksamhet om åtgärderna kommer att få någon betydelse på längre sikt, och många menar att man måste vänta ett par år innan man kan uttala

sig om den saken. Det finns emellertid ett par optimister som ser de senaste årens arbete som starten på något nytt, och menar att åtgärderna utan tvekan har lagt grunden till en framtida levande skärgård med verksam befolkning. Flera stycken poängterar att Sven-Olov Borgegårds och framför allt Göran Folberts insatser i arbetet har haft stor betydelse för det lyckade resultatet. Göran har banat vägen för åtgärderna och Sven-Olov har sett till att de blivit genomförda. Den som är missnöjd med projekten anger som anledning att de blivit orättvist behandlade, eftersom de som varit med har fått en massa pengar och nu kan klara sig, medan de som inte varit med kanske måste sluta. Han menar att de som har deltagit bara har gjort det för att få pengar.

Skärgårdsborna är inte riktigt överens om huruvida sammanhållningen och samarbetet bland brukarna har förbättrats något sedan projekten kom igång. Några tycker att det utan tvekan är så, medan två menar att det alltid har varit bra, och ett par stycken uppger att de fortfarande mest håller sig för sig själva. De flesta nämner de nystartade maskinbolagen, och det är bara en som inte tycker att de fungerar, övriga tycker att de fungerar mycket bra. Nere i Misterhult verkar samarbete mellan öarna vara en ovanlighet, här har heller inte åtgärderna varit så utbredda. På frågan om skärgårdsbornas inställning till framtiden har förändrats något sedan de två senaste projekten kom igång, svarar några att den har blivit något positivare, medan en del säger att den inte har förändrats men har varit positiv hela tiden. Tre stycken menar att skärgårdsborna allmänt är ganska negativa, och några menar också att många är konservativa och avogt inställda till förändringar och nytänkande. Detta ses som ett problem, som hindrar skärgården i dess utveckling.

När det gäller fördelningen av projektmedlen har de flesta inget att anmärka på. Om missnöje nämns gäller det nyetableringen på Hasselö, man ifrågasätter om det var klokt att lägga så mycket pengar på en enda gård när det redan innan fanns så många verksamheter i skärgården som behövde pengar. För det mesta anges att det har varit lite missnöje i början av projekten, men att detta snart ebbade ut. De flesta verkar ha fått ungefär vad de behövde och anser därför att det inte finns något att klaga på. Det ska dock påpekas att även de som tycker att fördelningen varit något sned är mycket nöjda med de åtgärder de har fått hjälp med. Alla intervjuade är överens om att intresset för deltagande har varit stort, någon menar dock att det var lite trögt i början. Likaså sommarborna verkar ha visat ett bra intresse, och har även deltagit i arbetet. Några brukare tycker dock inte att de kan uttala sig i den frågan, eftersom det bara är på Hasselö som sommarbor har engagerats i projekten.

Fungerande transporter och kommunikationer är den faktor flest personer anger som viktig för en fortsatt bofast befolkning. Tydligt fungerar kommunikationerna i Tjust skärgård tillfredsställande idag, men alla är överens om att det också måste fortsätta så. En del problem kan uppstå under vintern, när man är mer beroende av specialtransporter om isen ligger. Många uttrycker sin tacksamhet mot kommunen för de pengar de lägger ner på att hålla reguljära transporter igång. Kostnaderna för tyngre transporter är, trots kraftig subventionering, dock fortfarande ett stort problem. I Misterhults skärgård är det sämre med kommunikationerna, vilket troligtvis kommer sig av att den är glesare befolkad. Av de förslag på framtida åtgärder som kommit fram, är det många som betonar vikten av att satsa på den befintliga, bofasta befolkningen, snarare än på att locka nya människor. Exempel på förslag är att verka för en fungerande djurhållning, ge mer hjälp till utformning av stödansökningar, inrätta fler fiskevårdsområden, förbättra vägar och göra kommunikationerna mer flexibla. Många tycker att man ska satsa på att utveckla turismnäringen och någon föreslår utbildning i hur man bemöter och tar hand om besökare. Det anses även viktigt att de påbörjade projekten slutförs ordentligt, och en del tycker att man ska fortsätta med liknande åtgärder på flera öar. Att

förbättra tillgången på bostäder är något som många ser som ett måste om inflyttningen till skärgården ska kunna öka. Detta nämns emellertid bara av en person som nödvändig åtgärd inför framtiden. Flera av brukarna är upprörda över lagen om fritt handredskapsfiske, och också över kommunens sätt att utnyttja denna på skärgårdsbornas bekostnad. Många menar att en lagändring, som ger fiskevattenägarna rätt att bestämma över sina egna vatten, måste komma till stånd inom det närmaste.

Ett hinder i ansträngningarna att locka nya bosättare till skärgården är den stora bristen på bostäder. Detta är något som flera av de tillfrågade talar om, men ingen riktigt vet vad man ska göra åt. På Hasselö finns det emellertid förslag på att inrätta ett ålderdomshem, dit de äldre kan flytta när de inte orkar med gårdarna längre. På så sätt blir deras gårdar tillgängliga för försäljning. Då kommer man dock till nästa problem; de höga fastighetspriserna. Många skärgårdsbor anser att de höga taxeringsvärdena måste åtgärdas, både för egen del och för dem som är intresserade av att köpa hus och bli bofasta. Att bygga nya hus är inget alternativ för privatpersoner, då detta är mycket kostsamt beroende på de höga transportavgifterna. Även ansökningskostnaderna för bygglov är höga. Dessutom är flera av öarna helt eller delvis naturreservat, och inom dessa är det svårt att få bygglov. Trots bostadsproblemen tror omkring hälften av de intervjuade på en nyinflyttning av yngre personer till skärgården under kommande år, men ungefär lika många tror inte på någon förnyring eller ökning av skärgårdens befolkning i framtiden. De som inte tror på nyinflyttning anger som skäl den ovan nämnda bostadsbristen, men också bristen på sysselsättning, medan de som ser positivt på saken menar att man alltid kan hitta på något att sysselsätta sig med och dessutom finns ju möjligheten att pendla in till fastlandet. Relationerna till fastlandet, och då i första hand till kommunen, verkar över lag vara bra. Många poängterar hur bra det är att transporter fungerar så bra som de gör, samtidigt som flera påpekar att kommunen måste sluta sälja ut skärgården utan att tänka på konsekvenserna. En stor källa till missnöje är kommunens sätt att starta fiskecamper och utnyttja skärgårdsbornas vatten utan att först fråga ägarna. En del är oroliga att turismen ska bli alltför utbredd i skärgården, framför allt sedan kommunen börjat göra reklam för sina fiskecamper även i utlandet.

En stor majoritet av skärgårdsborna menar att det finns eller kommer att uppstå en nedgång i de traditionella verksamheterna och att det därför är nödvändigt att, helt eller delvis, satsa på nya näringar. Jord- och skogsbruket ses över lag som bra resurser, men man är överens om att det inte går att få mer utkomster från dem än vad som sker i dagsläget. Fisket ser många som en försvinnande resurs, många menar att det inte finns något kvar att fiska, möjligtvis till sportfiske. En del menar att det inte ens finns så mycket medan en person säger att det nog finns fisk men inga kanaler för försäljning, och att det därför inte lönar sig att dra upp den. Ungefär hälften av de tillfrågade ser turismen som en möjlig inkomstkälla, medan ett par stycken är mer negativt inställda och menar att det inte går att utveckla den så mycket mer utan att miljön påverkas negativt. Det råder lite delade meningar om hur turismen ska utvecklas. Några betonar vikten av att hålla det hela i liten skala och i fas med naturen, medan andra är mer inriktade på turism i lite större skala. Det ges också förslag på nya verksamhetsgrenar i skärgården; först och främst olika inriktningar av turism, men också växthusodling, vidareförädling av skärgårdens råvaror, distansarbete som t ex revisor och monteringsarbete, call-center samt IT-företag. Synen på sysselsättningsmöjligheterna påverkas lite av om man ser pendling till fastlandet som ett alternativ eller inte. En del säger att det är omöjligt att pendla, det blir för dyrt och för jobbigt i längden. Andra menar att det inte är några problem alls, det behöver inte bli dyrt om man samåker och det är inte krångligare än att pendla med bil till arbetet.

Inför framtiden är tankarna något skiftande, de flesta ser inte sin egen försörjning som något problem, men många tror att det kommer att bli svårt för efterföljande att hitta sin utkomst i skärgården. Övervägande delen av de tillfrågade tror dock på en bofast skärgårdsbefolkning i aktiv ålder även i framtiden och motiverar detta bl a med att det faktiskt skett en inflyttning under senare år. Av dem som inte ser lika ljus på framtiden menar en att avfolkning är oundvikligt, medan de andra menar att det nog även i fortsättningen kommer att finnas bofast befolkning, men att den i huvudsak kommer att bestå av pensionärer eftersom huvuddelen av skärgårdens nuvarande befolkning är ganska gammal.

4.9 Sammanfattning av intervjuer med sommarbor

Totalt har sju sommarbor intervjuats, fem av dem har fastigheter på Hasselö i Tjust skärgård, en på Stora Rätö, Tjust, och en på Idö i Misterhults skärgård. Ett par av de intervjuade är upp- vuxna i skärgården men har sedan flyttat därifrån, en del har ärvt fastigheter men aldrig varit bofasta där och någon har köpt fastighet utan att ha haft tidigare anknytning till ön än som fritidsboende.

Fyra stycken av de tillfrågade, två yngre och två lite äldre, uppger att de skulle kunna tänka sig att flytta ut i skärgården, två av dem är f d skärgårdsbor. De yngre som kan tänka sig att flytta ut kommer i så fall att göra det inom de närmaste åren, medan de något äldre menar att det nog får vänta till efter pensioneringen. De som inte kan tänka sig att flytta ut alls uppger att det nog skulle bli för isolerat. Åsikterna om utsikterna att försörja sig på heltid i skärgården är ganska jämnt fördelade, de som tycker att försörjningsmöjligheterna i framtiden ser bra ut är ungefär lika många som de som inte tycker det. Detsamma gäller för hur man tror att situationen i skärgården ser ut om tio år, hälften tror att den kommer att vara aktiv, medan hälften inte tror det. Alla har dock några förslag på nya verksamheter, eller hur man kan utveckla de befintliga, även de som inte tror på en verksam skärgård i framtiden. Förslag som framkommit är fiskförädling av olika slag, framför allt odling och rökning av fisk, trädgårds- odling, IT-företag – vilket man dock anser vara en ganska begränsad möjlighet bl a beroende på otillräckliga telekommunikationer – uthyrning av oanvända hus till sommargäster, service till sommarbor i form av städning, inköp av mat, tomtskötsel etc, uppstartande av call-center, restaurang, turistbyrå, marina samt kursverksamhet. Några påpekar att utvecklingen av turismen måste ske i liten skala, medan en person menar att det finns plats för ganska mycket mer turism i skärgården innan det är någon risk för utslitning.

De intervjuade har alla fått hjälp med att röja markerna till sina gårdar, helt eller delvis, och även fått dem stängslade för att möjliggöra djurhållning för den nyetablerade lantbrukaren Jörgen Hjalmarsson. De flesta tillfrågade blev engagerade i projektet genom att Sven-Olov Borgegård kontaktade dem, en person fick kontakt med Sven-Olov av en slump och en engagerades genom Lasse Johansson (sommarmoende på Hasselö). Alla Hasselöborna är överens om att intresset från de bofastas sida har varit mycket svalt, men att det har börjat öka på sistone. Likaså är alla ense om att sommarborna däremot har varit positivt inställda till åtgärderna hela tiden. Det som anses viktigast för den bofasta befolkningen är först och främst fungerande kommunikationer och transporter men också verksamhetsstöd, förbättrad tillgång på bostäder samt politiska beslut som gynnar skärgården, t ex är lagen om fritt handredskaps- fiske och fastighetstaxeringen inte bra. I framtiden tycker de framför allt att man ska satsa på att utveckla turismen och även fortsätta med röjningsarbetet, t ex genom att starta fler naturvårdsprojekt. Andra förslag är att bibehålla och utveckla befintliga kommunikationer, åtgärda bostadsbristen, locka människor till skärgården för permanentboende, förbättra

vattenkvaliteten, förändra lagen om fritt handredskapsfiske samt korta ner distributionskedjan för skärgårdens produkter.

5 Analys och kommentarer

I jämförelsen och analysen nedan behandlas samtliga intervjuer gemensamt, med hänvisning till tre olika grupper; skärgårdsbor, sommarbor och övriga. Den sistnämnda gruppen innefattar alla övriga intervjuade. Eftersom de frågar de fått och de perspektiv de har på åtgärderna skiljer sig åt går det inte att göra en fullständig sammanställning av deras svar, men för att möjliggöra analys och jämförelse har jag funnit det nödvändigt att sammanföra svaren i den utsträckning det varit möjligt. Samtliga intervjuer har främst kretsat kring de två senaste projekten. Detta beror på att de intervjuade hade valts ut just med tanke på att de varit delaktiga i de senaste två projekten. Det vara bara skärgårdsborna som tillfrågades om medverkan i de två tidigaste projekten. Ingen av dem visste något om projektet ”Arbete och service i skärgården” och endast sex stycken hade deltagit i samarbetsprojektet med Östergötland.

Trots att övriga tillfrågade inte har intervjuats efter samma formulär, och ibland inte efter något formulär alls, går det att finna vissa gemensamma nämnare bland deras svar. Deras åsikter om projekten är genomgående positiva, med några små reservationer, och alla (utom en, som inte tillfrågats om saken) ser skärgårdens framtidsutsikter som lovande. Någon menar att man är på väg in i en ny fas i utvecklingen som underlättas av skärgårdsbornas ökade accepterande av turismen. Alla utom en har tillfrågats om vad man bör satsa på i framtiden. De centrala frågorna verkar vara fortsatt röjningsarbete samt bibehållande och eventuellt även utveckling av befintliga kommunikationer. Andra saker som anses viktiga är att utveckla turism och andra nya näringar samt att försöka locka nya bofasta ut i skärgården.

Det verkar inte som om de svarandes ålder har någon betydelse för åsikterna. Att döma av svaren från skärgårdsborna finns det både äldre och yngre som tror på en framtid för skärgården, liksom det finns både gamla och unga som inte gör det. Det väger nästan jämnt mellan pessimister och optimister gällande skärgårdens framtid och försörjningsmöjligheter, men man kan märka en liten dragning åt det positiva. Ungefär samma sak är det bland sommarborna, både på frågor rörande försörjningsmöjligheter och skärgårdens framtid fördelas svaren jämnt mellan positiva och negativa, unga och äldre.

5.1 Projektutvärdering

Av samarbetsprojektet med Östergötland blev det tydligen inte så mycket, i alla fall inte enligt de bofasta som var med. De följde med på resorna till Åland eller Tyskland, men tyckte inte att det blev något värdefullt resultat. En rapport från detta projekt säger dock att ett antal nya verksamheter har startats upp i skärgården, vilket ingen av de tillfrågade sa något om. Anledningen till att åsikterna om resultatet går isär kan vara att de skärgårdsbor som intervjuades inte tillhörde dem som fick hjälp att starta nya verksamheter i samarbetsprojektet. De skärgårdsbor som har intervjuats har ju valts ut i egenskap av delaktiga i de två senaste projekten. Dessutom kanske de som ledde projektet såg förändringar hos skärgårdsborna som de inte själva upptäckte, t ex att de blev mer positivt inställda till turism. Att man har haft mest att säga om de två senaste projekten är ganska naturligt, de har precis genomförts – och pågår till viss del fortfarande – och det är från dem man har de färskaste intrycken. Inget

tidigare projekt har haft samma synbara och uppenbart positiva resultat, så det är inte så konstigt att de tidigare åtgärderna hamnar i skymundan. Det är ju också i resultatet av de två senaste projekten som möjligheterna till framtida utveckling ligger.

Många utomstående, och även flera skärgårdsbor, anser att samarbetet och kontakterna mellan skärgårdens bofasta har utvecklats positivt under de senaste åren. Man ser möjligheter och engagerar sig på ett helt annat sätt än tidigare. Några menar dock att det fortfarande är lång väg kvar att gå, vilket främst beror på att en alltför stor del av befolkningen fortfarande ser negativt på förändringar och nyskapande idéer. Det har emellertid framkommit att fler och fler börjar ge med sig när de får se resultaten av åtgärderna. Kan det vara så att de har glömt hur vackert det kan vara i skärgården, eftersom igenväxningen har pågått så länge? De som har bott där hela tiden har förmodligen inte lagt märke till förfallet på samma sätt som de som kommer utifrån, utan tycker det är bra som det är. När sedan resultatet av åtgärderna börjar synas blir det mer uppenbart hur nedgången i landskapet egentligen är och det är kanske detta som har ökat intresset för röjning, reovering och bevarande av kulturlandskapet. Trots motstånd mot nytänkande och innovationer finns det dock en positiv livssyn bland en del av skärgårdsbefolkningen, och en vilja att kämpa för framtida tillväxt och utveckling. Bevis på detta är Smålandskustens Skärgårdsförening, vilken arbetar aktivt för en levande skärgård med bl a bättre villkor för yrkesfiskare och möjligheter till utveckling av nya näringar i skärgården, och Mellanskärgårdens Intresseförening, en drygt års gammal förening som fokuserar sina insatser på förhållandena i de mellersta delarna av skärgården. Ett annat tecken på skärgårdsbornas engagemang i utvecklingen av en levande skärgård är det intresse som visats för de åtgärder som WWF och Länsstyrelsen i Kalmar län har initierat under senare år, och de positiva effekter dessa åtgärder har haft på utvecklingen av området.

På frågan om hur man uppfattar skärgårdsbornas intresse för att delta i åtgärderna skiljer sig svaren från skärgårdsbor och sommarbor markant åt. Medan de flesta skärgårdsborna anser att intresset har varit bra, även om det kanske varit lite trögt i starten, menar sommarborna att intresset har varit mycket svagt. Detta har troligtvis att göra med att sommarborna endast refererar till Hasselö och de fastboende där, och inte har några egentliga kunskaper om resten av skärgårdsbornas intresse. När de bofasta har uttalat sig om intresset har de talat om skärgården som helhet och ofta sett de båda projekten som ett och samma. De bofastas till en början svaga intresse för åtgärderna på Hasselö illustrerar mycket väl det tidigare nämnda motståndet mot nya idéer. Det positiva med situationen på Hasselö är att allt fler bofasta verkar ha ändrat inställning sedan åtgärdernas resultat blivit synligt. Förhoppningsvis är man på väg mot ett försvagat motstånd emot, och i stället ett utökat arbete för, utveckling och nytänkande. Det är intressant att notera att projektledaren Sven-Olov Borgegård inte nämner något om problem att engagera folk till projekten. Han säger dock att alla inte varit med från början, utan en del har gått med i efterhand. Det sommarborna ser som svagt intresse tycker troligtvis Sven-Olov är naturligt. Han hade förmodligen inte väntat sig att alla skulle delta från första början och ser därför inget negativt i det.

De få negativa saker som har sagts om projekten har främst rört nyetableringen på Hasselö och det faktum att så mycket pengar har satsats där. Dessutom menar en skärgårdsbo att åtgärderna och stödpengarna har skapat orättvisor för dem som inte varit med. Två av de övriga intervjuade menar att man borde kontrollera folk bättre innan man ger dem stöd att starta verksamheter, se till att de verkligen är seriösa och vet vad de gör. Missnöjet med den stora satsningen på Hasselö är kanske inte så svårt att förstå. Alla brukare i skärgården kämpar för sin överlevnad och de tycker naturligtvis att de hade kunnat använda de där pengarna till något mycket bättre. Dessutom blir det nu en gård till som ska vara med och dela

på stödpengar och hjälpåtgärder. De som inte bor på öarna ser på saken ur ett annat perspektiv och tycker troligtvis att det bara är positivt att en ny verksamhet har kunnat etableras i glesbygden. Detta är ett exempel på hur uppfattningen om vad som är ett bra projekt kan variera mellan dem som planerar projekt och dem som ska få nytta av dem. Naturligtvis är en nyetablering i skärgården något positivt, men samtidigt hade kanske de pengar som gått till den räckt till ganska mycket annat för övriga skärgårdsbor. Det är emellertid inte säkert att de summorna hade gjort någon egentlig skillnad. För övrigt kan man faktiskt säga att det var skärgårdsborna själva som tvingade fram nyetableringen. Djurhållningen på de röjda markerna var nödvändig för att effekterna av projektet ”Bevarande av kulturlandskapet i Västerviks skärgård” skulle bli långvariga. Ingen av brukarna på Hasselö eller Sladö var dock intresserad av att utöka sin djurhållning, varför projektledningen blev tvungen att lägga ut verksamheten som arrende. Att de befintliga brukarna inte ville utöka sina verksamheter var kanske inte så konstigt. På den tiden såg de flesta röjningen som något onödigt och ville därför heller inte engagera sig i projektet.

Skärgårdsborna vet inte riktigt hur de ska ställa sig till framtiden. För tillfället ser det visserligen ganska ljus ut, men det har varit dåligt så länge, och det är ännu för tidigt att säga om uppgången håller i sig. Många menar att man måste vänta minst ett par år innan man kan uttala sig om huruvida åtgärderna får några långvariga effekter. De personer som kommit utifrån och engagerats i projekten ser ofta positivare på framtiden och flera av dem har förhoppningar om en fortsatt utveckling, förutsatt att arbetet med röjning, verksamhetsutveckling m m fortskrider och att skärgårdsborna inte ger upp. Anledningen till att de utomstående ser ljusare på framtiden kan vara att de inte har varit i skärgården lika länge som de bofasta; de har bara sett hur illa det stod till innan och hur bra det har blivit. Skärgårdsborna har mer eller mindre lärt sig leva med oron för morgondagen och därför kanske blivit lite mer sparsamma med optimismen. De största hindren för en inflyttning till skärgården verkar vara bristen på inkomstbringande sysselsättningar samt svårigheterna att få tag på bostäder. Det förstnämnda är också ett av de största problemen för dem som redan bor där. Många ger exempel på hur sysselsättningsfrågan ska lösas, åtminstone delvis, medan det är mycket ont om lösningar på bostadsbristen. Vad som krävs är att nuvarande skärgårdsbor, som är för gamla för att kunna bruka sina gårdar, lämnar över dem till yngre, arbetsföra människor. På så sätt skulle både bostadsfrågan och en del av sysselsättningsproblemet lösas på samma gång. Bekymret är bara vart de äldre ska ta vägen. Man kan ju inte tvinga dem att flytta in till fastlandet bara för att skärgården ska kunna leva vidare. Skärgården tillhör trots allt inte bara de yngre, och en befolkning bestående av enbart unga är varken naturligt eller eftersträvänt.

När det gäller framtidsutsikterna för skärgården är de bofasta betydligt positivare än sommarborna. Många av sommarborna menar att det finns för få inkomstmöjligheter, att det är för svårt att försörja sig därute. Detta, i kombination med det faktum att det är näst intill omöjligt att få tag på bostäder, menar de verkar avskräckande på eventuella intressenter. Ungefär samma sak säger de av skärgårdsborna som inte tror på inflyttning och verksam skärgård i framtiden. De som är positiva ser däremot möjligheter till många nya verksamheter samt utveckling av de redan befintliga. Dessutom ser de arbetspendling in till fastlandet som ett bra alternativ för dem som inte kan sysselsätta sig i skärgården. Ett problem som kvarstår är dock fortfarande bostadsbristen, och att råda bot på den blir en svår uppgift.

Det ges många förslag på nya verksamheter, och även på utveckling av befintliga. Detsamma gäller för framtida åtgärder; man har många tankar och idéer om vad som skulle behöva göras. När det gäller framtida permanentboende i skärgården är alla rörande överens om att den viktigaste faktorn är fungerande och tillfredsställande kommunikationer. De är emellertid

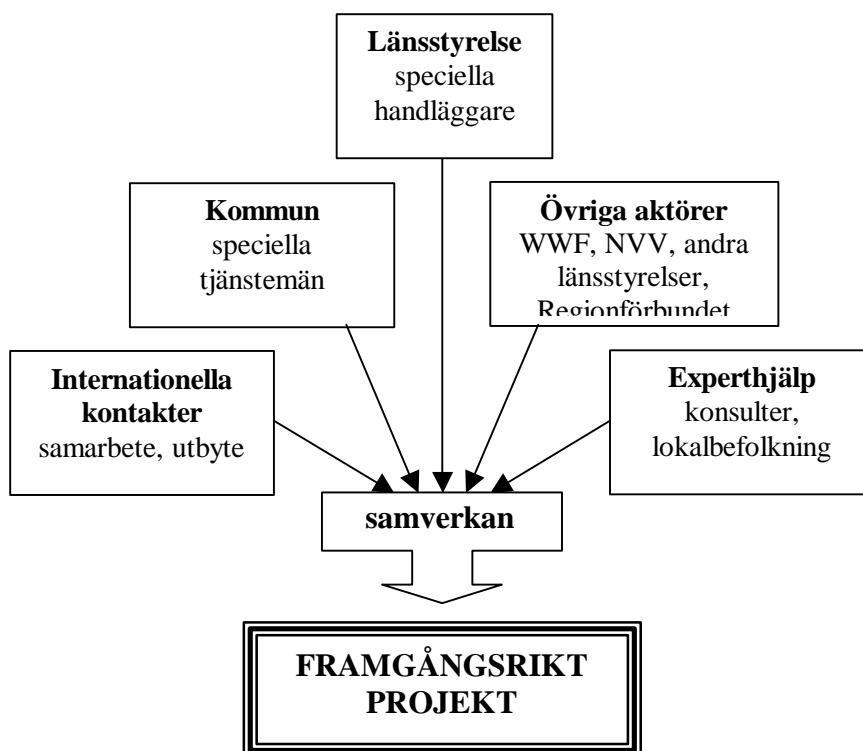
inte lika överens om vad som ska satsas på i framtiden, och det är svårt att avgöra vilkas åsikter som ska väga tyngst; skärgårdsbornas, som lever mitt i projektområdet, eller utomstående, som med annan bakgrund och andra fakta ser sidor som skärgårdsborna inte ser. Det inledande motståndet mot åtgärderna på Hasselö visar att det ibland krävs kunskaper från tidigare arbeten för att kunna förstå och föreställa sig vilka effekter olika åtgärder kan få. Absolut bäst är naturligtvis att ha en projektledning som har erfarenheter från tidigare projekt, men som samtidigt förstår att lyssna till lokalbefolkningen, eftersom de sitter inne med värdefull information om förhållandena i sitt område som utomstående inte har vetskap om på samma sätt. Enligt Sven-Olov Borgegårds beskrivning av arbetssättet verkar han ha lyckats bra med just detta i de två aktuella projekten. De intervjuade skärgårdsborna förefaller nöjda eftersom de själva i stor utsträckning har fått välja vad pengarna skulle satsas på. Även andra tillfrågade tycker att man uppnått väldigt positiva resultat i skärgården, och är också lite imponerade av projektledarens förmåga att engagera skärgårdsborna. Det faktum att alla utom en av de intervjuade tycker att de genomförda åtgärderna har varit bra talar för att man har arbetat efter ett bra koncept. Intrycket förstärks också av att man lyckats exportera idéer och arbetssätt både till skärgården i Östergötland och i Estland.

Av vad som sagts ovan kan man utläsa att de senaste årens två projekt verkar ha fallit i god jord. Det finns inte många som har något negativt att säga om vare sig genomförande eller resultat. Trots alla lovord är det dock viktigt att också ta de negativa kommentarerna i beaktande – även om arbetet gjorts bra går det ju alltid att göra bättre! Man kan dock ifrågasätta om detta sätt att arbeta är det absolut bästa sättet? Kanske hade samma sak kunnat utföras på ett enklare, snabbare eller billigare sätt? Med tanke på de positiva resultat som uppnåtts i skärgården under projektarbetet är det troligt att man har träffat rätt från början i valet av tillvägagångssätt. Saker kan alltid göras på flera olika sätt, men, som Bruno Nilsson mycket riktigt påpekar, det finns ingen anledning att ändra på något som fungerar. Man bör dock ha betydelsen av personer i åtanke. Hur bra planerat ett projekt än är går det inte att genomföra framgångsrikt om det leds av fel personer. Många projektledare hade säkert funnit det svårt att engagera skärgårdsbefolkningen på det sätt som Sven-Olov Borgegård lyckades med, och Göran Folberts, Länsstyrelsen i Kalmar, kunskaper och engagemang finner man inte hos många människor. Mycket av framgången med projekten hade troligtvis inte kunnat uppnås utan dessa bådas medverkan. Dessutom har man haft bra samarbetspartners i exempelvis Västerviks kommun och Världsnaturfonden Sverige, vilket har underlättat arbetet ytterligare.

En annan sak att fundera över är valet av inriktning. Var de åtgärder som vidtogs de som var viktigast för att säkra skärgårdens framtid? Enligt majoriteten av skärgårdens lantbrukare var det så. Utan stödåtgärderna hade flera av lantbruken varit nedlagda, och åtminstone en del av deras ägare hade troligtvis flyttat in till fastlandet. Skärgårdens brukare är den största yrkesgruppen i skärgården, och dessutom den som utgör grunden för all bosättning. Hade inte fiske, skogs- och jordbruk funnits hade det inte funnits många bofasta där. Att satsa på dessa verksamheter har varit grundläggande för skärgårdens fortlevnad. I framtiden bör man även satsa på andra verksamheter, men att börja med dem hade varit att angripa problemet från fel håll. När man nu påbörjar arbetet i Misterhult kommer man dock att bli tvungen att ändra inriktning en aning. Även här kommer röjningsåtgärder att vara grundläggande, men inte huvudsakligen för att bevara lantbruket som sysselsättning utan främst för att kunna utveckla andra verksamheter som exempelvis turism.

Mycket av utvecklingen i olika delar av länets skärgård kan härledas från insatser initierade av kommuner och Länsstyrelsen. I dagsläget fungerar kontakterna mellan dessa båda och

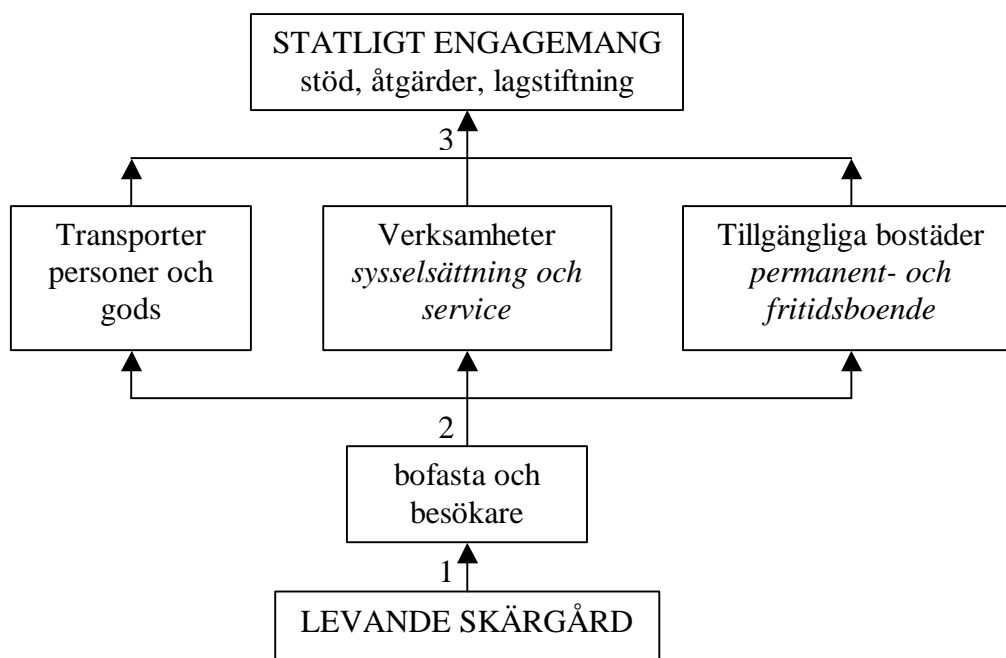
skärgården bra, mycket tack vare Bruno Nilsson på Västerviks kommun och Göran Folbert på Länsstyrelsen. Frågan är bara vad som händer om Göran eller Bruno av någon anledning skulle sluta sin nuvarande tjänst. Att finna efterträdare som är lika betrodda och har samma goda förhållande till skärgårdsbefolkningen lär bli svårt. Även om efterträdaren skulle accepteras av skärgårdens befolkning tar det lång tid att komma in i arbetet och förvärva de kunskaper som Bruno och Göran besitter. Än så länge är större delen av skärgårdens verksamheter beroende av stöd utifrån och det är ganska troligt att de kommer att förbli så även i framtiden. Med detta som utgångspunkt bör man redan nu planera för hur åtgärder och insatser ska kunna ge största möjliga effekt. En fungerande samverkan mellan olika organisationer och myndigheter gör att insatser kan förstärkas och ge bättre resultat än om de genomförts var för sig (se figur 5 nedan). Därför är det viktigt att de samarbeten som finns fortsätter även i framtiden, och eventuellt också utvidgas med t ex representanter från andra skärgårdslän och också från andra länder. Liknande projekt som pågår parallellt i två olika läns skärgårdar kan jämföras, eventuella olikheter i resultaten kan granskas och analyseras. Genom att delge varandra kunskaper och information och även utföra projekt i samverkan kan än mer fakta om de bästa tillvägagångssätten samlas in. Ett visst samarbete med Östergötlands län existerar redan, kanske kan detta utökas och breddas. Det pågår också samarbete med projekt i Estland.

Figur 5: Flera faktorer i samverkan stärker insatserna och förbättrar förutsättningarna för ett framgångsrikt projekt.

I början av rapporten illustreras beroendeförhållanden i skärgården av en modell (figur 4, sidan 12). Denna figur har i mångt och mycket bekräftats av undersökningens resultat där olika beroendeförhållanden kan utläsas. På nästa sida visas en utvecklad version av modellen i figur 4. Den har här utökats från att endast visa på skärgårdens interna beroendeförhållanden till att också åskådliggöra dess beroende av omvärlden. I det här fallet är utgångspunkten en

levande skärgård. Kärnan i den levande skärgården är ju människor, både *bofasta* och *besökare* (1). För att människorna ska kunna leva i och vilja besöka skärgården krävs fungerande *transporter*, *sysselsättning* och *service* samt tillgängliga *bostäder* (2). Dessa tre i sin tur är beroende av *omvärlden* och dess *satsningar* i form av t ex ekonomiskt stöd, åtgärder och gynnsam lagstiftning (3).

Figur 6: Utvecklad version av figur 4, Beroendeförhållanden i skärgården

Den här modellen, och även figur 4, visar hur sårbar skärgården egentligen är. Liknande beroendeförhållanden hittar man givetvis också på fastlandet, men där finns det ofta flera alternativ om något skulle visa sig bli för dyrt eller inte fungera. Kostnader för transporter är inte lika höga, transporter innebär inte lika mycket besvär på torra land. Skulle t ex bilen gå sönder kan man istället ta cykeln eller bussen. I skärgården finns det oftast inte mer än ett eller möjligen två alternativ, vilket gör det så mycket viktigare att de som finns fungerar och får fortsätta finnas.

5.2 Jämförelse av situationen i Tjust och Misterhults skärgårdar

I Tjust skärgård har man kommit en bra bit på väg med renovering av naturen och med utveckling av turismen. Här finns skolskjutsar och andra reguljära persontransporter, vilket är av mycket stor betydelse för de bofasta. Lantbruken har på senare år fått ett litet uppsving tack vare diverse stödåtgärder. Yngre företagare har tagit chansen att starta nya verksamheter i skärgården när tillfälle gavs, flera lantbruk har renoverats och kunnat fortsätta. Detta bådär gott för framtiden, och visar att skärgårdens avfolkning inte beror så mycket på att folk inte vill bo där, som att de inte kan. Följaktligen finns det goda möjligheter till en ökad verksamhetsgrad och befolkningsnivå i den här delen av skärgården, bara rätt förutsättningar ges. Detta kan t ex ske i form av rådgivning och ekonomiskt stöd i samma anda som de två senaste projekten. Uppstartandet av Mellanskärgårdens Intresseförening är ännu ett steg på vägen mot en aktiv och levande skärgård. I och med att befolkningen går samman ökar också deras chanser att påverka utveckling och beslut.

I Misterhults skärgård är situationen lite annorlunda jämfört med Tjust. Här bor för det första betydligt färre människor, och av de bofasta är det ytterst få som får sin utkomst från verksamheter i skärgården. Det finns t ex inte någon som livnär sig på lantbruk. Nu har emellertid Länsstyrelsens åtgärder också nått ner till Misterhult. Än så länge har endast ett par öar berörts, och det som i huvudsak har gjorts är röjning och stängsling av gamla betesmarker. Även här planerar man att sätta in highland cattle-boskap för att behålla markerna öppna. Förhoppningen är att även denna del av Kalmar läns skärgård ska bli ett attraktivt mål för turister. Här finns nämligen inte de resurser som krävs för att man ska kunna livnära sig på jordbruk. Det den här delen av skärgården har som konkurrensmedel gentemot Tjust är att den är tämligen orörd och oexploaterad, mycket beroende på dess svårframkomlighet. Dessutom finns här betydligt fler öar än i Tjust, och i många fler storlekar. Trots svårframkomligheten har man dock även i Misterhult drabbats av sportfisket och liksom i Tjust anser man här att en lagändring måste komma till stånd.

Frågan är om projektmodellen från Tjust också passar för utvecklingen av Misterhults skärgård. I Misterhult finns det kvar mer av den gamla avogheten mot turister, så troligtvis måste man här angripa problemet lite annorlunda. Innan det kan bli aktuellt att engagera befolkningen i åtgärder som ska försköna landskapet för att locka turister bör man försöka förändra denna negativa inställning. Ett ökat utbyte mellan Tjust och Misterhults skärgårdar skulle kunna underlätta utvecklingen. Det är troligtvis lättare att ta fasta på och acceptera andra skärgårdsbors åsikter än dem från främmande människor som exempelvis projektägare. I Tjust har man, efter att resultatet av åtgärderna börjat bli synligt, kunnat märka en positiv förändring av inställningen hos många, både i fråga om åtgärder och utveckling. Förhoppningsvis kommer man också i Misterhult att uppleva den en sådan förändring, men det dröjer kanske ett tag eftersom åtgärdsarbetet ännu inte har pågått så länge. Även samverkan mellan bofasta i Misterhult måste uppmuntras. En av intervjupersonerna anger att det finns problem med dålig samverkan mellan öarna. Sven-Olov Borgegård uppger att personer från ett antal öar i Misterhult har kontaktat honom och anmält intresse att delta i framtida röjningsåtgärder. Intresset att utveckla skärgården finns alltså, problemet är att få skärgårdens invånare att samverka för att på så sätt förstärka och förbättra effekterna av insatser. Man måste kunna diskutera och lösa problem som upplåtelse av mark, vatten, lokaler etc för anläggande av nödvändiga turismfaciliteter. Eftersom det finns färre bofasta i Misterhult än i Tjust är det av ännu större vikt att alla engageras i arbetet med utvecklingen av skärgården. När väl inställningen till förändringar i allmänhet och till turism i synnerhet har förbättrats kan troligtvis samma arbetssätt som i Tjust tillämpas, dock kommer viss omarbeting att bli nödvändig. Som nämnts ovan finns det i Misterhult inte samma förutsättningar för lantbruk, varför man troligtvis kommer att satsa mer på andra verksamheter. Det finns t ex mycket dåligt med transporter ut i skärgården och ont om logi för besökare som vill stanna längre än en dag. Detta är ett stort problem som måste lösas innan man på allvar kan börja satsa på turism och här kunde ett antal åtgärder sättas in.

5.3 Framtida åtgärder

5.3.1 Förslag

De flesta tillfrågade ser faktiskt möjligheterna till sysselsättning i framtiden som goda, men nästan alla påpekar samtidigt att man måste differentiera sina inkomster, och också försöka finna nya verksamheter eller sätt att utveckla de redan befintliga. Många talar om en nedgång

i de traditionella näringarna, och menar att det för många lantbrukare och fiskare är nödvändigt att finna binärningar. De flesta kan fortsätta med sina verksamheter, men måste nog försöka finna någon sorts kompletterande verksamhet för att dryga ut inkomsterna. Många ser turismen som en relativt stor utvecklingsbar inkomstkälla. Endast ett fåtal tror inte på utveckling av turismen, utan menar att området inte klarar av mer turism samt att det aldrig kan bli en inkomstkälla året runt. Majoriteten av dem som talar om utveckling av turismen är överens om att den måste förbli småskalig och i fas med naturen. Förslag på turismverksamheter är restaurang, marina, utökad service till sommarboende, turistbyrå, fritidsfiske, mindre besöksanläggning samt stuguthyrning i liten skala. En person talar också om utbildning av skärgårdens befolkning i hur man bemöter och tar hand om turister. Det är emellertid inte bara inom turismen som man ser möjligheter, tillfrågade från alla tre grupperna talar t ex om förädling av fisk, både rökning och fiskodling. Några har idéer om växthus- och trädgårdsodling, främst på Hasselö, där sådant har förekommit tidigare. Ganska många av skärgårdsborna tycker att olika sorters distansarbete vore ett bra alternativ, medan det råder delade meningar om huruvida Internet-företag skulle kunna förläggas till skärgården. Att pendla in till fastlandet och arbeten där verkar vara ett tänkbart alternativ både för många skärgårdsbor och för sommarbor. Vid tal om fiske kommer de flesta in på sportfisket, som många anser förstör för yrkesfiskarna. Flera menar att en förändring av lagen måste komma till stånd om yrkesfiskarna ska kunna fortsätta sina verksamheter. Förutsättningarna för fisket försämras i dagsläget dessutom av miljöförstöring.

En framtida åtgärd, som de flesta är överens om, är fortsatt arbete med röjning och restaurering av skärgårdens marker. Det ges inga specifika förslag på hur detta ska gå till, utan man anser helt enkelt att det bör fortsätta som tidigare. Det märks att man är medveten om vikten av att bevara skärgårdens miljö, flera talar om hur den är grunden för all turismverksamhet. Vid tal om utveckling av turismen nämner flera att den måste förbli småskalig, i fas med naturen och anpassad till skärgårdens förhållanden. Insikten om vikten av att vårda miljön lyser också igenom, bl a i förslagen om ekologisk nybyggnation och ekologisk grönsaksodling.

Både sommarbor och bofasta anser att fungerande transporter och kommunikationer är den absolut viktigaste faktorn för den bofasta befolkningen. Att man kan ta sig till och från fastlandet är helt grundläggande för livet ute i skärgården, både för arbete, skolgång, inköp och för det sociala livet. Försvinner transporterna blir skärgårdsbefolkningen totalt isolerad, även om de naturligtvis kan köra med egna båtar. Detta blir emellertid dyrt, de nuvarande persontransporterna är kraftigt subventionerade vilket gör att priserna kan hållas relativt låga. I dagsläget verkar befintliga transporter fungera tillfredsställande, även om det i undersökningen har kommit upp en del önskemål om förbättrade transporter vintertid. Som nämnts tidigare är bostadsbristen ett stort hinder för nyinflyttning i skärgården, men fastän flera tar upp problemet nämns det ändå inte som en viktig framtida åtgärd att ordna bostäder för att möjliggöra nyinflyttning. Ett par av skärgårdsborna har dock funderat på problemet och även kommit upp med tänkbara lösningar. Man föreslår dels att anlägga ett ålderdomshem i skärgården, dels att bygga nya bostäder i traditionell still och sedan hyra ut dessa till folk som vill bli permanentboende men inte får tag på någon bostad. Tanken med ålderdomshemmet är att dels att göra bostäder och mark tillgängliga för nya brukare samtidigt som det tillåter äldre att bo kvar i skärgården, dels att det ska generera ett antal nya arbetstillfällen.

5.3.2 Utvärdering

Turismen är naturligtvis en stor potentiell inkomstkälla, och flera av de förslag på utveckling som kommit fram i undersökningen verkar realistiska och genomtänkta. Exempelvis förslagen på sommarrestaurang, service till fritidsboende, upprustning och uthyrning av gamla stugor samt att i Misterhults skärgård anlägga en mindre besöksanläggning verkar vara utvecklingsbara förslag. Äta måste alla göra, och har man varit ute i båt ett par dagar är det skönt att få sig ett mål ordentligt lagad mat någon gång emellanåt. Hasselö, som restaurangen skulle ligga på, ligger bra till i förhållande till farleden. Det är ingen större omväg att svänga förbi. Satsar man sedan på lite speciellt kök kan man säkert också locka större grupper från fastlandet för t ex firma- och familjefester. Service till fritidsboende kan nog bli en bra extrainkomst, ju äldre folk blir desto bekvämare blir de, och är kanske beredda att lägga lite pengar på att slippa bekymra sig om gräsklippning, uppvärmning före ankomst, proviantering etc. Vad gäller stuguthyrning uppger en familj som just har gått med i "Bo på Lantgård" att deras stugor redan har börjat bli fullbokade, vilket bådär gott för framtiden. Idén om en mindre besöksanläggning i Misterhults skärgård är också bra. Besökarna behöver en plats där de kan få information om området samt grundläggande service. Att arrangera någon sorts boendemöjligheter i anslutning till detta vore säkert en bra idé, inte alla turister i skärgården har båtår att övernatta i. En sådan anläggning kunde också fungera som utgångspunkt och samlingspunkt för olika aktiviteter. I Tjust skärgård finns detta redan till viss del, på Hasselö kan man både handla livsmedel, övernatta på vandrarhemmet, hyra kanoter samt få information och annan hjälp.

Det stora problemet med turismen är naturligtvis att den är så säsongsbunden. Även om man hittar sätt att locka turister också under vintern blir det aldrig samma sak. Det är under sommaren de flesta har semester, och de som tar ledigt under vintern gör det oftast inte för att resa till en ö i svenska skärgården utan till en ö i Söderhavet. Idén om sommarrestaurang verkar hållbar, eftersom man under vintern inte planerar att förlita sig på fritidsturism som inkomstkälla utan på verksamheter som inte är lika säsongsberoende, som t ex kurser och bokningsväxel. Kurser och konferenser kan vara populära verksamheter på vintern, under denna tid är det mörkt och kallt och många känner att de behöver ett avbrott från vardagen. En bokningsväxel är heller inte beroende av säsong, men frågan är om man kan ha den bara under en del av året, eller om dess kunder kommer att vilja utnyttja tjänsterna året om. Kanske kan man under sommarmånaderna lägga ut sina kunder på andra bokningscentraler. Endast en person talar om utbildning rörande bemötande av och kontakter med turister, trots att detta är en central bit i turismverksamheten. Ett vänligt bemötande från serviceinriktad personal ökar sannolikheten att besökaren återvänder.

Fiskodling har prövats ett antal gånger i Västerviks skärgård, men än så länge utan större framgång. Frågan är av vilken anledning det har gått snett, om det berodde på naturförhållanden eller kanske hade med skötseln att göra. En fastställd anledning är olönsamhet. Man kunde inte tävla med de norska laxodlingarna i fråga om kvantitet och pressade priser. Om detta var det största problemet vore Bruno Nilssons förslag att välja fisk som inte går att odla i Norge kanske en bra idé. En framtida satsning skulle kunna vara en undersökning om varför tidigare fiskodlingar inte blivit framgångsrika samt beskrivning av utsikterna för fiskodlingar i skärgården. Om dessa bedöms som goda kunde en plan upprättas för planering av uppstartande, skötsel och inte minst distribution av produkterna. Att en förändring av lagen om fritt handredskapsfiske måste komma till stånd är nästan alla överens om, och detta är också ett ämne som Smålandskustens Skärgårdsförening arbetar för. Problemet berör så gott som alla skärgårdsbor. De som inte själva drabbas har släktingar eller vänner som gör det.

Denna fråga bidrar till att öka motståndet mot turism och känslan av att staten inte bryr sig om skärgårdens problem. Inrättande av fiskevårdsområden är ett steg i rätt riktning, men troligtvis måste mer göras, och ju fler påtryckningar, desto mer ökar chanserna till en lagändring.

Vad gäller yrkesfisket menar en del att det inte finns fisk nog för att yrkesfiskare ska kunna överleva på det, varför det är lika bra att satsa på fritidsfiske direkt. Några menar att det inte ens finns tillräckligt med fisk för att bedriva fritidsfiske och en menar att det nog finns en del fisk, problemet är bara att det inte finns någon ordentlig distributionskanal. Fungerande distributionskanaler är av vikt även för andra av skärgårdens verksamheter, som t ex köttproduktionen. För att verksamheterna ska kunna bli lönsamma krävs fungerande distributionskedjor som helst ska vara så korta som möjligt. Ju färre mellanhänder, desto lägre kostnader för producenten. Om förslaget rörande växthus- och trädgårdsodling går igenom kommer även denna verksamhet att bli beroende av fungerande distribution. Det faktum att det har funnits odlingar på Hasselö tidigare talar för att det inte skulle vara omöjligt att starta sådan verksamhet där. Frågan är dock densamma som för fiskodlingen: varför verksamheten lades ner. Berodde det på olönsamhet, undermåliga distributionskanaler eller ogynnsamma naturförhållanden? Även här kunde man göra en undersökning av anledningen till nedläggning och, om det visar sig att det skulle kunna bli lönsamt att starta upp verksamheten igen, sätta upp en grundläggande plan för nystartande och skötsel.

Distansarbete är ett förslag som många tror på, men en del förkastar idén helt. De som är negativa menar att det inte är hållbart i längden, medan de positiva tycker att det är ett bra sätt för exempelvis mödrar med småbarn att kunna vara hemma men ändå få inkomster. Förslag på distansarbete är främst olika monteringsjobb, men också revisor föreslås. Arbeten i stil med revisor kräver färdigtutbildade personer som antingen startar upp egen verksamhet i skärgården eller som genom avtal med arbetsgivare kan utföra arbetet på distans. Monteringsjobb har kanske inte samma krav på utbildning, vilket gör att de kan utnyttjas av flera. Distansarbete kan nog vara ett bra alternativ, men det bör kombineras med arbete på fastlandet. Antingen har man ett heltidsjobb som kan delas upp i distansarbete vissa dagar och närvaro på företaget vissa dagar, eller har man två jobb, ett distansarbete ett par dagar i veckan och ett annat, kanske på fastlandet, resten av veckan. Det är inte bra att sitta hemma hela veckorna, utan man måste komma ut ibland och träffa folk också. En person som distansarbetar på heltid blir lätt isolerad och skärgårdens framtid och utveckling ligger inte i isolering utan i öppenhet mot och samverkan med omvärlden. Det är troligtvis tidigare års isolering, då skärgårdsbornas sysselsättning helt var förlagd till skärgården, som har lett till den avoga inställningen till förändringar och nytänkande.

Insikten om vikten av att bevara och skydda miljön i kombination med det ekologiska tänkandet främjar inte bara miljön utan ligger dessutom i tiden. Det är inte bara skärgårdsborna som börjar bli miljömedvetna utan förmodligen också en stor del av deras tilltänkta kunder och besökare. Detta kan vara ett bra sätt att nischa in sig vid försäljning av råvaror, och även vid marknadsföring av skärgården som helhet; varor och tjänster producerade och utförda i samklang med naturen.

Transporter som fungerar tillfredsställande året om är skärgårdens livsnerv. Utan dessa skulle de bofasta försvinna från skärgården på mycket kort tid och dessutom skulle det försvåra för turister att ta sig ut till öarna. Med andra ord skulle skärgården mycket snabbt dö ut om transporterna försvann. I dagsläget fungerar de dock bra, mycket tack vare kommunala insatser i form av exempelvis subventionering av resor. Naturligtvis anser en del att kommunikationerna kunde bli bättre men, som en skärgårdsbo mycket riktigt påpekar,

kommunen lägger redan ganska mycket pengar på skärgården, framför allt om man betänker vilken relativt liten grupp människor som faktiskt bor därute. Västerviks kommun inser också transporternas betydelse och därför är risken att de skulle försämrats mycket liten. Det faktum att skärgårdsborna inte ser bostadsbristen och nyinflyttning som ett par av de viktigaste sakerna att ta itu med kan bero på att många anser att man hellre ska satsa på dem som redan bor i skärgården. Vidtar man de åtgärder som nämnts underlättar man dock automatiskt för nyinflyttning, t ex med bibehållna kommunikationer, utveckling av sysselsättningar, nya bostäder o s v. Även byggnation av ålderdomshem eller nya bostäder skulle främja inflyttningen och samtidigt generera arbetstillfällen för skärgårdsborna, både tillfälliga och mer långsiktiga; röja mark, bygga, dra vatten, avlopp och elektricitet, underhålla byggnaderna, sköta ålderdomshemmet, varustransporter, städning etc. Hur realistiska och genomförbara dessa två idéer är, är mycket svårt att säga, men klart är att det krävs bostäder om man ska kunna höja befolkningsnivån i skärgården. Dessa förslag visar att det i alla fall, åtminstone hos en del av skärgårdens befolkning, finns tankar kring lösningar av problemet, vilket är ett steg i rätt riktning.

Ur texten ovan kan man utkristallisera ett antal utmärkta förslag på framtida åtgärder. Huvuddelen av dem syftar till att utöka verksamheten i skärgården, även om miljövården hela tiden finns med i bakgrunden. Jag anser att framtida åtgärder främst bör syfta till att:

- satsa på den befintliga befolkningen i första hand
- utreda och utvärdera möjligheterna för föreslagna verksamheter att klara sig i skärgården samt erbjuda stöd och rådgivning till dem, framför allt i deras startskeden
- förbättra distributionen av råvaror och förädlade produkter
- utveckla verksamheterna på ett sådant sätt att miljö och natur påverkas så lite som möjligt, och gärna så att de bidrar till vård av naturen

lösa problemet med bostäder för att möjliggöra ökad inflyttning till skärgården
se över bestämmelserna om fastighetstaxeringen samt lagen om fritt handredskapsfiske

Om dessa åtgärder genomförs kommer de att utgöra en bra grund för skärgårdens framtida överlevnad. Att satsa på den befintliga befolkningen är viktigt, då de trots allt utgör grunden för en levande skärgård. De som är födda och uppvuxna i skärgården har en unik kunskap om livet där ute, och denna måste man försöka förmedla också till nyinflyttade om de ska bli långvariga. Verksamheterna har också en betydelsefull roll i och med att de underlättar för bofasta att bli kvar i skärgården samtidigt som de förbättrar chanserna för intresserade att flytta ut och bli verksamma där. För att nyinflyttning ska kunna ske måste dock problemet med bostadsbristen lösas. Det bästa vore förmodligen om kommunen avsatte pengar till ett antal hus i olika storlekar. Dessa kunde sedan hyras ut till personer som vill flytta till skärgården och till äldre som vill lämna sina gårdar. Den sista åtgärden, att se över det fria handredskapsfisket och fastighetstaxeringen är inte något kommuner och länsstyrelse kan fatta beslut om, men de kan stödja skärgårdsborna i arbetet med att åstadkomma en förändring. Problemet med sportfisket måste lösas av två anledningar, dels för att det redan försvagade fisket störs och dels för att det bidrar till att öka den negativa inställningen bland folk. Även fastighetsskatterna ökar känslan av hopplöshet bland skärgårdens invånare. De ställer sig frågande till varför ingen bryr sig om att ta reda på hur sådana här lagar kan komma att påverka skärgårdsbefolkningens levnadsvillkor.

5.4 Avslutning

Man kan se det som att det finns två vägar att gå när det gäller skärgårdens framtid; antingen i en neråtgående spiral, där det bara blir värre och värre, tills skärgården är totalt avfolkad och även ganska miljöförstörd, eller i en uppåtgående spiral, där förbättrade förutsättningar för skärgårdens befolkning leder till en positiv utveckling i området. Nedan presenteras en negativ version och en positiv version.

5.4.1 Negativ version

Den höga fastighetstaxeringen har gjort det svårt att få tag på bostäder till ett rimligt pris. Detta avskräcker personer som gärna hade bosatt sig i skärgården och inflyttningen till området stagnerar. Det blir inte bättre av att många unga människor lämnar skärgården. Befolkningsminskningen har lett till att service som postutdelning och transporter har försämrats. De yngre har högre krav på standard och bekvämlighet än tidigare generationer, och den undermåliga servicen är en stor anledning till att de lämnar skärgården.

Det är det svårt att hitta sysselsättning ute i skärgården om man inte är intresserad av jordbruk, skogsbruk eller fiske, och inte ens då är det speciellt lätt. Havet har blivit allt mer utfiskat och de betes- och odlingsmarker som finns utnyttjas redan så mycket det går. Flera fiskevatten tillhör sommarställen och kan alltså inte utnyttjas av yrkesfiskare som skulle behöva dem för sin utkomst. Problemet med det fria hundredskapsfisket har fortfarande inte lösts på ett tillfredsställande sätt, vilket gör fiskevattenägarna avogt inställda till turister. Gamla kulturmarker växer igen och en ökande, okontrollerad turism har lett till nedsmutsning av naturen. I och med att naturen förstörs förlorar området sin dragningskraft, turisterna försvinner och med dem en viktig inkomstkälla för skärgården. Skärgården är i det närmaste avfolkad och de sommargäster som har fastigheter i skärgården vill inte komma dit längre, men de blir inte av med sina hus eftersom ingen vill ha dem. Detta får till följd att bostadshus och ekonomibyggnader står och förfaller. Skärgården blir en öde plats som inte längre lockar vare sig bofasta eller besökare.

5.4.2 Positiv version

Datoriseringen av samhället har ökat möjligheterna till distansarbete markant, vilket gör att även personer sysselsatta inom andra områden än areella näringar kan bo och arbeta i skärgården. Staten har tagit fram ett stöd som kan delas ut till personer som vill köpa fastigheter i skärgården för permanent boende. Dessutom har kommunen låtit bygga ett antal nya bostadshus i skärgården, som hyrs ut till folk som vill bli bofasta. Förbättrade sysselsättningsmöjligheter i kombination med nya bostäder gör att flera yngre, både f d skärgårdsbor och andra, väljer att flytta ut i skärgården. I och med att antalet permanent bosatta i skärgården ökar, ökar också möjligheterna till förbättringar av exempelvis kommunikationer. Många av de nyinflyttade är yngre familjer, vilket är viktigt för områdets fortsatta överlevnad. Stöd från EU, WWF m fl har föranlett uppstartandet av ett flertal skärgårdsföretag. Ett antal jordbruk med djurhållning har nystartats och en del befintliga har utvidgats tack vare stöden och med hjälp från WWF:s djurbesättningsavtal. Samtidigt som befolkningen tjänar på köttproduktionen hjälper djuren till att hålla landskapet öppet. Det ökade antalet djurbesättningar har ökat behoven av betesmarker och allt fler öar röjs upp och förblir öppna.

Nya bestämmelser för ägare av fastigheter med tillhörande marker och fiskevatten gör att de måste erbjuda yrkesverksamma skärgårdsbor att arrendera dessa om de inte själva använder

dem för sin utkomst. Många skärgårdsbor satsar på turismen som, åtminstone under sommarhalvåret, ger goda inkomster. En gästhamn har anlagts i området, vilket har gjort att man kunnat minska de förslitningar på naturen som lätt uppstår när många båtar utnyttjar naturhamnar. Flera sopmajor och toaletter har placerats ut och tavlor och broschyrer med information om det ömtåliga landskapet har gjort besökare mer medvetna om vilket ansvar de har när de är ute i naturen. I och med att turismen styrs till vissa områden kan man undvika exploatering av de ömtåligare miljöerna, och i gästhamnarna finns möjligheter till inkomster för t ex caféägare, lanthandel, cykeluthyrare m fl. Allt detta gör att turismen inte längre ses som ett hot, utan snarare som en möjlighet, vilket ökar befolkningens intresse för att behålla turisterna i skärgården. Skärgården blir en levande plats som kan nyttjas av både boende och besökare på ett sätt som är skonsamt och utvecklande för både människor och miljö.

5.4.3 Slutkommentar

Båda versionerna ovan är naturligtvis överdrifter, men det finns korn av sanning i båda två, eftersom de grundar sig på det som framkommit i undersökningen. Det mest troliga är emellertid att framtiden kommer att bli lite av en blandning av dessa båda versioner, förhoppningsvis, och troligtvis om man fortsätter på den väg man slagit in på, med en dragnig åt det positiva. Med utgångspunkt från vad jag såg under mina dagar i skärgården tycker jag att framtiden verkar ganska ljus för skärgården. Självfallet kan man på tre månader inte samla på sig tillräckligt med kunskap för att bedöma framtidsutsikterna med någon större behållning. Jag kan egentligen bara gå på den känsla jag fick vid mitt besök i skärgården och från de intervjuer jag har gjort. Den känslan säger att det också i fortsättningen kommer att finnas liv och aktivitet i skärgården året om. Trots att jag under intervjuerna stötte på en del uppgivna människor var de positiva ändå övervägande. De eldsjälar som finns förefaller ha obegränsat med energi och idéer, och oftast också planer för genomförande av dessa idéer. Min uppfattning är att så länge EU-stöd och annan ekonomisk hjälp finns att få kommer det att finnas kvar en bofast befolkning. En självförsörjande skärgård är nog tyvärr för mycket att hoppas på. Även om en del verksamheter är självgående kommer t ex alltid behovet av subventionerade transporter att finnas kvar. Som nämnts tidigare är det av yttersta vikt att skärgården har öppna och väl fungerande kontakter med fastlandet och med de organ som kan vara dem till gagn. Det finns ett stort antal människor som vill bo kvar i skärgården och som är beredda att kämpa för det. Med stöd och uppmuntran från omvärlden kommer det förhoppningsvis att förbli så även i framtiden.

Källförteckning

Utöver nedan angivna källor har också ett antal beslut, projektbeskrivningar och liknande rörande de aktuella projekten studerats.

Rapporter

- ”Förslag till handlingsprogram för fortsatta insatser i Kalmar läns skärgård”, Länsstyrelsen i Kalmar län 1991
- **Axelsson, Urban** ”Arbete och service i skärgården – Inventering 1”, Länsstyrelsen i Kalmar län 1976, rev. 1977
- **Axelsson, Urban** ”Arbete och service i skärgården – Inventering 2”, Länsstyrelsen i Kalmar län 1976
- **Axelsson, Urban** ”Arbete och service i skärgården – Problem och åtgärder 1”, Länsstyrelsen i Kalmar län 1977
- **Länsstyrelsen i Kalmar län** ”Handlingsprogram för en levande skärgård i Kalmar län”, Östra Småland, Kalmar 1979
- **Miljövårdsberedningen** ”Hållbar utveckling i Sveriges skärgårdsområden”, SOU 1996:153, Regeringskansliets offsetcentral, Stockholm 1996
- **Utredningen om förutsättningar för en levande skärgård** ”Levande skärgårdar”, SOU 1994:93, Regeringskansliets offsetcentral, Stockholm 1994

Tidningar och tidskrifter

- ”Tjust Archipelago – a Success Story”, **Jennersten, Ola**, *Baltic Bulletin* 1999
- ”Villnet...” *SkärgårdsBladet* nr 1/2000

Personintervjuer

- **Alvarsson, Alf och Mona**, bofasta Björkö, 00-04-25
- **Alvarsson Magnus och Christel**, bofasta Björkö, 00-04-26
- **Andersson, Bengt**, bofast Solidö, 00-04-26
- **Andersson, Curt och Yvonne**, bofasta Hasselö, 00-04-28
- **Arnell, Kjell-Håkan**, Länsstyrelsen i Kalmar län, 00-05-05
- **Jansson, Gun**, bofast Norra Malmö, 00-04-27
- **Jansson, Monica**, bofast Norra Malmö, 00-04-28
- **Johansson, Anneth**, bofast Hasselö, 00-04-27
- **Gustavsson, Håkan och Yvonne**, bofasta Södra Malmö, 00-04-27
- **Hjalmarsson, Jörgen**, bofast Hasselö, 00-04-28
- **Hultberg, Paul**, bofast Smågö, 00-04-27

- **Karlsson, Elisabeth**, Miljö- och byggnadskontoret, Västerviks kommun, 00-04-06
- **Karlsson, Karl-Erik**, bofast Sladö, 00-04-27
- **Lindberg, Börje**, bofast Hasselö, 00-04-28
- **Ljungström, Lars**, Länsstyrelsen i Kalmar län, 00-04-18
- **Nilsson, Bruno**, utvecklingsledare, Västerviks kommun, 00-04-06
- **Thorsson, Ulf**, bofast Sladö, 00-04-27
- **Wedin, Annigun**, Länsstyrelsen i Kalmar län, 00-03-30
- **Wiström, Jerry**, bofast Smågö, 00-04-27

Telefonintervjuer

- **Ackling, Torbjörn**, bofast Älö, 00-04-25
- **Borgegård, Sven-Olov**, projektledare, 00-03-22, 00-04-11
- **Eklund, Sture**, sommarboende Hasselö, 00-05-09
- **Engström, Jerry**, sommarboende Idö, 00-05-03
- **Gustafson, Tord**, sommarboende Hasselö, 00-05-09
- **Jennersten, Ola**, Världsnaturfonden Sverige, 00-04-04
- **Johansson, Lasse**, sommarboende Hasselö, 00-05-08
- **Lundgren, Peter**, miljöstödsrådgivning, 00-04-03
- **Ohlsson, Mats**, bofast Marsö, ordförande Smålandskustens Skärgårdsförening, 00-04-18
- **Risberg, Susanna**, sommarboende Stora Rätö, 00-04-13
- **Rydström, Nils**, Miljö- och byggnadskontoret, Västerviks kommun, 00-04-06
- **Schierbeck, Per**, sommarboende Hasselö, 00-05-09
- **ÅgrEhn, Mikael**, sommarboende Hasselö, 00-05-11

Figurförteckning

Figur 1, s 2 Öar som besökts under undersökningen

Figur 2, s 3 Hela undersökningsområdet

Figur 3, s 10 Schematisk modell över de studerade projekten

Figur 4, s 12 Exempel på hur olika faktorer i skärgården är beroende av varandra

Figur 5, s 34 Flera faktorer i samverkan

Figur 6, s 35 Utvecklad version av Figur 4, Beroendeförhållanden i skärgården